

Stipe Kekez

Zagreb

stipe.kekez@protonmail.com

HRVATSKI JEZIK U KONTAKTU NA PRIMJERU SLENGA

U radu je riječ o hrvatskome jeziku u kontaktu u slengu, koji se smješta u kontekst hrvatskoga jezika u kontaktu općenito odnosno koreliraju se različite vertikalne razine hrvatskoga jezika na više načina. Isto tako ti se kontakti tumače i općelingvistički. Pozornost se posvećuje manje poznatim ili nepoznatim kontaktima, od kojih se jedan (romski) može smatrati slengovskim supstratom, čime se povlači paralela sa stanjem u drugim europskim i svjetskim jezicima. Pozornost se također daje i drugim manje poznatim i uočljivim kontaktima u slengu na različitim jezičnim razinama, npr. morfološkoj ili tvorbenoj, kao što se i ističe važnost tih, neleksičkih, elemenata u određivanju isključivo slengovskih obilježja. U sklopu toga propituje se Filipovićeve teorije jezika u kontaktu, koja, prema izloženome, nije univerzalna, ne samo za sve jezike nego i unutar hrvatskoga jezika. Kako je sleng idiom koji se temelji na leksičko-frazeološkoj razini i s obzirom na brojnost posuđenih elemenata (ali što potvrđuju i druge razine), može ga se okarakterizirati kao idiom hibrid. Štoviše, uzevši u obzir i "unutarnje posuđenice", ili riječi nastale prenesenim značenjem od osnovnoga, i neologizme, koji su posuđenice iz idiolektata, možemo sleng u potpunosti smatrati idiomom nastalim posuđivanjem.¹

¹ Pisati o slengu predstavlja sklizak teren. Postoji mogućnost upadanja u površnosti i trivijalnosti. Sleng je zanimljiv i njime se žele baviti mnogi, uz laike, naravno, i povjesničari književnosti, teoretičari književnosti ili stilističari. To je stoga što je sleng zapravo na granici između (znanosti o) književnosti i jezika (odnosno jednim dijelom u jednome a drugim dijelom u drugome), s jedne strane jer se njegovi izrazi temelje na stilskim figurama, a s druge zato što se nalazi u književnosti kao idiom pripovjedača i/ili likova, tj. dio je *urbane* književne produkcije ili *urbanoga* književnog toposa (u tumačenju i objašnjavanju književnih pojava i cjelina ili tematika) odnosno, s treće strane, dio je *izraza* ili stila, pa je zanimljiv stilistici, gdje vrlo dobro pristaje. Još su Slamnig i Šoljan u svojem radu (oboju inače i autori djela s takvim jezikom odnosno tzv. proze u trapericama; jedan, Šoljan, više formalno, prema mladim likovi-

1. Uvod

Među nekim jezicima postoje sličnosti, to je neosporno. Katkad to mogu i laici spoznati, bez jezičnoga obrazovanja. Razlozi tih sličnosti mogu biti *genetske* naravi, *tipološke* i *kontaktne* naravi. Genetska srodnost znači da su jezici istoga podrijetla, indoeuropskoga; slavenskoga, romanškoga, germanskoga ili kojega drugog; ona ne isključuje ni druge dvije. Tipološka pak sličnost podrazumijeva podudarnost u određenim dijelovima strukture, a to može biti uvjetovano genetskom sličnošću ili kontaktnom sličnošću, ali i ne mora. Pod tipološkom se sličnosti ovdje ne smatra postojanje zajedničkih crta, koje bi pritom uključivale i genetsku i kontaktnu sličnost, iako u širem značenju da, već u užem značenju, u podudarnosti u sustavu.² Genetska se od tipološke sličnosti razlikuje i vrstom podudarnosti. Za genetsku je sličnost bitno da su dvije jedinice istoga podrijetla, ali ne moraju biti ekvivalentne u jezičnim sustavima, no mogu, dok je u tipološkoj sličnosti relevantna samo njihova ekvivalentnost u sustavima. Isto tako, njihova ekvivalentnost u sustavima može biti različita podrijetla. Kontaktna srodnost podrazumijeva kontakt, dodir dvaju jezika, za razliku od prethodnih dviju, pri kojima jezici ne moraju biti u kontaktu da bi bili genetski i tipološki srodni. Naravno, ako su jezici u kontaktu srodni genetski, razumljivo je da je njihovo prožimanje, odnosno utjecaj jednoga na drugi, brže i manje primjetljivo nego da to nisu. Također tipološka podudarnost može biti posljedica kontaktne podudarnosti, ali genetska sličnost ne može istodobno biti i kontaktna sličnost, iako može rezultirati (kontaktna sličnost) podudarnostima koje se ne mogu razlikovati od genetskih. Može se reći i da jezici u kontaktu, u načelu, povećavaju tipološku sličnost. Katičić smatra da nepostojanje kontaktne srodnosti između dvaju jezika ne znači »potpuno nepostojanje dodira i osobito posuđivanja«. »Može se reći samo toliko da kontaktne podudarnosti, bile one leksičke ili tipološke, moraju biti brojne i dosta značajne da bi se prihvatile kao dokaz za izravan i intenzivan kulturni dodir« (Katičić 1971:154). Spo-

ma i nekim drugim crtama, a manje ili ne sadržajno, kao što ni izrazi u nekim, najpoznatijim, njegovim djelima nisu baš toga tipa, iako da kolokvijalnoga; drugi je pripadnik te proze i sadržajno i formalno, premda njegova *više* ili *intelektualnoga* tipa, i s igrom riječima ili ludizmom svojstvenim upravo tom idiomu) 1955. govorili o potrebi da se taj idiom opiše, o njemu napiše ozbiljan lingvistički rad. Nadamo se da smo to uspjeli ostvariti.

² Tipološkom se sličnosti među jezicima na globalnoj ili svjetskoj razini i tzv. univerzalnim sličnostima bave neke suvremene lingvističke škole ili modeli, poput *funkcionalne gramatike* Simona Dika i *gramatike uloge i referencije* Roberta D. Van Valina i W. Foleya ili *prirodnoga semantičkog metajezika* Anne Wierzbicke i Cliffa Goddarda. Ocem tipološke lingvistike drži se J. Greenberg (v. npr. Mairal Usón i dr. 2012).

menutim trima sličnostima bave se tri grane od kojih se sastoji lingvistika – genetska lingvistika, tipološka lingvistika i sociolingvistika.

Nas ovdje u prvome redu zanima kontaktna sličnost, ili leksička, ali dotaknut ćemo se i one nastale kao posljedice kontakta – tipološke sličnosti – na fonološkoj i morfološkoj razini.³

Razloga posuđivanja, dobrovoljnoga ili silom prilika, može biti više: da se pokrije praznina u vlastitu leksičkome sustavu; da se nijansiraju značenja u pojedinome idiomu, preuzeta riječ nije ekvivalent postojećoj. Navedeni razlozi posuđivanja jezične su prirode, iz potrebe zajednice da nazove nešto za što nema naziva u svojem jeziku. Takve leksičke posuđenice u hrvatskom jeziku zabilježene su prilično rano – ima ih u najstarijim, srednjovjekovnim, jezičnim spomenicima. Te su posuđenice uglavnom kršćanski i pravno-politički nazivi. Također jezici posuđuju i zbog izvanjezičnih razloga, koji su i brojniji. Prema Samardžiji (1995:46) glavni su: političke veze između govornika dvaju (ili više) naroda; njihove gospodarske veze; kulturne (kulturno-civilizacijske) veze; znanstveno-tehničke veze; izravan zemljopisni dodir jezičnih područja; dominacija određenoga društveno-političkog sustava koji je organizirano ili neorganizirano nametao upotrebu svojega jezika. Razlozi mogu biti i želja za isticanjem pred pripadnicima dominantne kulture ili pred pripadnicima svoje kulture poznavanjem tuđih riječi. Razlog može biti i želja da se bude drugačiji, dakle iz stilskih razloga. U prošlosti su jezično posuđivanje u velikoj mjeri uvjetovali izravan zemljopisni dodir jezičnih zajednica i njihove političke veze. U novije doba zbog razvoja tehnologije i masovnih medija veću ulogu imaju kulturno-civilizacijske i znanstveno-tehničke veze. Tako su, upravo zbog toga razloga, posljednjih desetljeća sve prisutnije posuđenice iz engleskoga jezika. Neki su jezici s hrvatskim bili u dugotrajnoj vezi (njemački, mađarski, talijanski, turski), jer smo živjeli u istoj državnoj zajednici s njihovim izvornim govornicima, dok su dodiri s nekim jezicima (francuski, ruski, engleski) noviji i uglavnom su kulturnoga tipa (Sočanac i dr. 2005:10, prema Bloomfieldu, v. dalje). Jezični utjecaji zapravo uvijek polaze od jezika razvijenije kulture prema jeziku slabije razvijene kulture, ali na nekim razinama i obratno (Škiljan 1985:141).

Načina posuđivanja također može biti više. Uglavnom je riječ o jeziku davatelju i jeziku primatelju, izravnome posuđivanju, no katkad se riječ posuđuje posredstvom drugoga jezika, odnosno jezik A posudi jeziku B, pa onda jezik B posudi jeziku C. Tako u hrvatskome jeziku postoje rije-

³ Dakle kontakt dvaju jezika može uzrokovati leksičku sličnost ili kontaktnu sličnost i sličnost u strukturi ili tipološku sličnost. Zbog toga se jezicima u kontaktu bave dvije grane lingvistike – sociolingvistika i tipološka lingvistika.

či iz jezika s kojima hrvatski nikada nije bio ni u kakvu kontaktu (a nije riječ o posuđivanju kulturnoga tipa, odnosno o kulturno-civilizacijskim vezama). Katkad se događa i cikličko posuđivanje, odnosno jezik A posudi riječ jeziku B, a onda jezik B posudi jeziku A, samo što je sada riječ fonološki i semantički drugačija, npr. *gospodar* je posuđen mađarskomu, a onda je iz mađarskoga u hrvatski ušla riječ *gazda* ili u Puli i drugim talijanskim venetskim govorima na obali – posuđeno je iz venetskih idioma *bon culo*, od čega je napravljeno *bonkulović* u hrvatskim govorima, a to na kraju posuđeno u venetske idiome, *boncùlovic'*. (Takve se riječi nazivaju povratnim posuđenicama, v. npr. Ljubičić 2011.) Katkad se događa da riječ istoga podrijetla različitim putovima dođe u drugi jezik u različitim značenjima, a posredujući više jezika, to ostavlja trag i na fonološkome sastavu, npr. *čošak* i *kiosk*, iz turskoga odnosno perzijskoga, s time da je *kiosk* došao u hrvatski preko francuskoga a onda njemačkoga (a *čošak*, naravno, preko turskoga). Takve riječi nazivaju se *alotropi* (Ljubičić 2011:20).

Katkad je lik posuđenice u jeziku primatelju bliži starijem liku te riječi u jeziku davatelju. Značenje posuđene riječi može se promijeniti u jeziku primatelju, a može se dogoditi da se značenje promijeni i u jeziku davatelju, gdje može i nestati iz upotrebe. Broj značenja pojedine riječi načelno se smanjuje u jeziku primatelju (najčešće je jedno). Ista riječ može se posuditi nekoliko puta u različitim periodima (npr. *butika*, *butik*). U tom slučaju pojaviti će se u jeziku primatelju u nekoliko likova, različitih osim glasovno i semantički. Lik iz najstarijega razdoblja najviše će odudarati od lika u jeziku davatelju (Filipović 1986:24; Ljubičić 2011).

Svojevrsno je leksičko posuđivanje i *kalkiranje*, dakle doslovno prevođenje. Strana riječ jest zamijenjena domaćom, ali i dalje ostaje u stranome sustavu, odnosno kognitivnome konceptu, jer odražava semantički (i tvorbeni) sustav jezika davatelja, dakle nije načelno u cijelosti uklopljena u domaći sustav (bez obzira na moguću naknadnu uvriježenost; katkada je moguće da se pojedine riječi odmah uklope, što ovisi o istovrsnosti leksema kojima se izražavaju pojedini semantički koncepti u jeziku davatelju i jeziku primatelju).

Polazeći, pri definiranju jezične raznolikosti, od Katičićeve tvrdnje kako je »jezična raznolikost skup svih jezika koji se mogu uočiti kao različiti« i pritom se »kao članovi toga skupa pojavljuju i dijalekti i idiolekti«, i mi ćemo ovdje zanemariti tradicionalnu razliku između tih idioma i promatrati ih kao *jezike* koji mogu biti u kontaktu: »Budući da su dijalekti i idiolekti uočljivo različite organizacije tekstova,⁴ moraju se kao ra-

⁴ Autor u uvodnome dijelu definira jezik kao organizaciju tekstova. Za podrobnije vidi Katičić 1971.

zličiti jezici prihvatiti u skup jezične raznolikosti. (...) Jer ne postoji jasan kriterij po kojem bi se dijalekat razlikovao od jezika« (Katičić 1971:144–145). To je u skladu sa suvremenim sociolingvističkim razmišljanjima, npr. Hudsonom, koji ne samo da niječe mogućnost točnoga definiranja idioma među raznovrsnima (jezika, dijalekta itd.) nego i među istovrsnima (Hudson 1996). Suvremena sociolingvistika okreće se pojedincu i jezičnim jedinicima. Mi ćemo se držati tradicionalne podjele (kako to čini i Katičić) jer nekih uporišta za nju ima i jer nam nije u fokusu ovdje što tvori jedan idiom nego na osnovi njega (upravo na temelju te podjele) govoriti o jezičnome kontaktu.

Pritom treba reći da je sociolingvistički kriterij od kojega (i mi) polazimo ovdje vrlo bitan u određivanju količine tih kontakata, odnosno njihovih posljedica, u pojedinim idiomima. Tako, na primjer, kada bi se gledao samo standardni jezik (katkad se poistovjećuje standardni jezik s jezikom), leksičkih bi posuđenica bilo daleko manje, nego u dijalektnim idiomima (s druge pak strane, genetskolingvistički gledano jezik dijasistem čine narječja, odnosno tzv. organski idiomi, grupirani u različite hijerarhijske razine, s jezikom kao najvišom), a pak u slengu ili žargonu, zbog pomodnosti ili dominantnoga stranog jezika struke, mnogo ih je više nego u obama navedenima slučajevima. Zapravo u hrvatskome se jeziku najveći broj posuđenica odnosi na nestandardne i razgovorne idiome: dijalektne ili mjesne govore, razgovorni jezik, sleng, žargon i dr. Tomu je tako jer je svaki standardni jezik, kao svjesno organiziran idiom (s jezičnom politikom), manje otvoren stranim utjecajima.

2. Ponešto iz teorije jezika u kontaktu

Kod jezika u kontaktu, ovisno o perspektivi, postoje tri pojma i termina koja označuju odnose: *supstrat*, *superstrat* i *adstrat*. *Supstrat* – jezik koji je bio u upotrebi na nekome području, ali ga je istisnuo drugi jezik, u kojemu je ostalo tragova prethodnoga sustava, idioma. *Superstrat* – novi jezik na određenome području, ali i nametnut kulturno i politički dominantniji jezik, koji je u upotrebi usporedno s autohtonim jezikom. *Adstrat* – susjedni jezik »koji utječe na sustav s kojim je u neposrednom dodiru«. Za dijakronijska proučavanja interesantniji su *supstrat* i *superstrat* a za sinkronijska *adstrat*, iako je svaki *supstrat* i *superstrat* u određenome razdoblju bio *adstrat* (Škiljan 1985:140).

Prema Filipoviću, jezici dolaze u kontakt: »a) kad se neka riječ ili fraza jezika *davaoca* (...) preuzima u sustav jezika *primaoca* (...), tj u procesu jezičnog posuđivanja; b) kad govornik jezika X, *materinski jezik* (...) odluči na-

učiti jezik Y (...), *strani jezik*, tj. u procesu usvajanja stranog jezika«. Tada se javlja »lingvistička interferencija (...), odstupanje od norme«. U prvome načinu odstupanja se od norme jezika primatelja, a u drugome je riječ o odstupanju od norme stranoga jezika (Filipović 1986:16). Nas zanima prvi način.

Hugo Schuchardt (prema Filipović 1986) smatra da nema jezika koji nije miješan, a jezično je miješanje okarakterizirao kao nepotpunu dvojezičnost (bilingvizam).

Kao i pri širenju neologizama, primjerice u slengu, na jednak način širi se riječ pri posuđivanju, prema Hermannu Paulu (v. Filipović 1986). Prvo je upotrebljavaju govornici jezika primatelja koji poznaju jezik davatelj a onda i ostali govornici, koji ne poznaju jezik davatelj. Riječ se širi spontano, da bi govornik ispunio priopćajnu svrhu kad je to potrebno. »Posuđenica ulazi u redovitu upotrebu tek kad je spontano i često upotrebljavaju razni govornici jezika primaoca. Najprije je upotrebljava ograničena skupina ljudi koji su povezani teritorijalno ili po svojoj kulturi, a zatim više takvih skupina. Neke se posuđenice zadržavaju u upotrebi unutar tih skupina, a druge se šire na cijelo stanovništvo. Ako posuđenica u svojoj glasovnoj strukturi nema elemenata koji bi se protivili jezičnom osjećaju toga stanovništva, ona ulazi u leksik i više se ne osjeća kao strana riječ«⁵ (Filipović 1986:23).

Terminološki od početaka istraživanja (18. st.) različito se nazivalo, pristupalo pojavi posuđenica u pojedinome jeziku (razvijajući se): od jezičnoga miješanja, pa jezičnoga posuđivanja do novoga – jezici u kontaktu. No i takav se jezik različito nazivao, primjerice, miješani jezik ili hibridni jezik. Zbog stranih elemenata u pojedinome jeziku on se nazivao hibridnim, slično je i sa slengom u kojemu je više elemenata (i na više od jedne razine) stranoga podrijetla nego u nekim drugim idiomima, slično je, može se

⁵ Iako je zadnje načelno točno, postoje i iznimke. Iz francuskoga se preuzete riječi izgovaraju u njemačkome načelno kao i u francuskome, npr. riječ *Restaurant*, s nazalnim *a* (uz ostalo), a tako je i u engleskome (barem britanskome, v. Hudson 1996; Bloomfield pak navodi da tu riječ, i druge, većina izgovara samo s nekim francuskim obilježjima i s drugim engleskim, Bloomfield 1935:447), koji je posudio istu riječ iz francuskoga. Također je to slučaj s imenicom *Orange* u njemačkome, koja se izgovara s nazalnim *a* i s finalnim *ž*, fonemom koji ne postoji u njemačkome (odnosno s poluglasom na kraju prema nekima). To je slučaj, čini se, sa svim posuđenicama iz francuskoga jer Uroić i Hurm (1994:VIII) donose druge primjere, među kojima je i *Engagement* i dr. No tako je i u hrvatskome s fonemom *f*, koji je, doduše, posuđen preko dijalekata, ili s dočetnom skupinom *-kt*, npr. *objekt*, kao i na drugim razinama u dijalektnim idiomima (v. dalje). Stoga je bolje govoriti o tome da se posuđenica ili posuđenice prilagode ili ostave traga na jeziku primatelju u njegovoj fonološkoj i morfološkoj strukturi, kako to čini, primjerice, Ljubičić 2011.

reći, i s romskim jezikom, a koji nije bez poveznica sa slengom, o čemu će biti više riječi niže.

Jezikoslovci koji proučavaju jezike u kontaktu i jezično posuđivanje naglašuju tri osnovna elementa, primjerice Uriel Weinreich: »1. Jezici su u *kontaktu* ili *dodiru* (...) kad ih naizmjenično upotrebljava isti govornik ili govornici. Takav je govornik mjesto dodira. 2. Govornika koji izmjenično upotrebljava dva jezika zovemo *bilingvom* (...), a tu pojavu *bilingvizmom*. 3. Posljedicu te pojave da jedan govornik upotrebljava više od jednog jezika nazvat ćemo interferencijom« (Filipović 1986:26). Nas ovdje zanima samo treći element odnosno – interferencija, i to ona jezična.⁶

Bloomfield (1935:461–462)⁷, primjerice, razlikuje *kulturno posuđivanje* od *intimnoga posuđivanja* prema drugačijemu odnosu. Kulturno je posuđivanje obostrano (osim kad jedan narod može dati više od drugoga), a intimno je posuđivanje jednostrano (kad se dva jezika govore u topografski ili politički zasebnoj zajednici). Jedan je jezik dominantan ili viši, a drugi podložan ili niži. Viši jezik uglavnom posuđuje nižem jeziku, zbog toga što viši jezik govori privilegirana ili dominantna skupina i govornici nižega jezika iz različitih su razloga primorani upotrebljavati viši. Prema tome, mnogi od stranih utjecaja na hrvatski jezik bili bi te prirode, superstratske. Ovdje ćemo pod kulturnim posuđivanjem dakle smatrati ako je određen jezik utjecao uglavnom iz kojega područja *kulture*, npr. umjetnosti, mode, javnoga života i dr. (v. gore), a bez dodira, fizičkoga, dviju jezičnih ili govornih zajednica, iako svaki jezični dodir podrazumijeva i kulturno posuđivanje, i utjecaj je načelno samo leksički (što je također jedan od vidova Bloomfieldova *kulturnoga posuđivanja*, v. npr. Bloomfield 1935:458–460).

⁶ U novije vrijeme lingvisti ističu i pojam *transferencije*, pri čemu je riječ o prenošenju elemenata jednoga jezika drugome, i kao posljedici interferencije. Odnosno jedni (npr. Weinreich) vide je kao prijenos ili samo posuđivanje elemenata iz jezika u jezik (osim toga, interferencija je miješanje i stvaranje novih, trenutačnih ili ne, jedinica, dok je transferencija prenošenje elemenata, obrazaca iz jednoga jezika u drugi, trenutačnih ili ne, kako to vidi S. Romaine, a prvi dio i Weinreich) a neki (npr. Clyne, a i Haugen slično) kao korektniji (bez negativnih konotacija) termin od interferencije (za sve navedeno v. Romaine 1995).

U bilo kojemu slučaju i *transferencija* je dio jezičnih kontakata (bilo kulturnih bilo znanstvenih), čime se bavi ovaj rad. (Doduše, i Filipović upotrebljava termin *transfer*, ali samo kada je riječ o jezičnome posuđivanju, i načelno označuje trenutak *prijenosa* određenoga elementa, koji ne mora rezultirati potpunim prenošenjem).

⁷ Opisana situacija upućuje na diglosiju, koja ne mora biti na razini cijeloga područja gdje se govori viši jezik. Osim diglosije u pojedinim regijama, gradovima i selima Europe (i bilingvizma istodobno u tome slučaju), postojale su, primjerice, u SAD-u različite zajednice imigranata (o kojima, među ostalim, i govori Bloomfield) prije nego što su se (djelomično) prilagodili, kao i drugdje, što se drži bilingvizmom bez diglosije.

3. Povijesni dio

Ako pođemo od pretpostavke da su Hrvati Slaveni, ostavljajući po strani razne teorije geneze, oni su to nesumnjivo jezično, dakle pripadaju slavenskoj jezičnoj grani. Prema tome, kada su došli u 7. ili 6. stoljeću na more, ondje su zatekli ilirski, romanski i grčki kulturni i jezični supstrat. Ilirski se supstrat zadržao samo u onomastici, a autohtoni romanski, dalmatski, zadržao se ponajviše u talasozoonimiji, od toga posebno u ihtionomiji, fitonomiji, u ribarskoj i pomorskoj terminologiji i dr., npr. iz dalmatskoga su *lignja*, *lovrata*, *jarbol*.⁸ Tada dolazi do prvoga kontakta hrvatskoga jezika, odnosno u to vrijeme još vjerojatno južnoslavenskoga prajezika ili praslavenskoga jezika (najvjerojatnije), izuzev, naravno, već mogućega ranijeg jezičnog posuđivanja; na primjer, najstarije su posuđenice iz grčkoga u praslavenskome s kraja 6. stoljeća, kada su u kontaktu Bizantinci sa Slavenima.⁹ Kako su u gradskim centrima naišli na već izgrađenu civilizaciju i kulturu, Hrvati je ne odbacuju, nego joj se otvaraju, prihvaćaju je, no ne odbacujući pritom ni posve svoje običaje i vjerovanja. Prihvaćajući zateklu europsku, zapravo antičku, kulturnu tradiciju, u hrvatski jezik, nalazeći se na teritoriju pod jurisdikcijom i Istočne i Zapadne crkve, i posredstvom antičke književnosti, ulaze leksemi iz latinskoga i grčkoga te iz trećega »učenog« jezika, hebrejskoga. (Crkvenim su putem ulazili elementi svih triju jezika, no latinski je kao jezik Crkve i zapadnoeuropske znanosti, kao i prava, umnogome prednjačio, a pojedini su latinizmi dolazili i preko drugih jezika, primjerice, njemačkoga, koji nije romanskoga podrijetla). U ruralnome dijelu Hrvatske migracijama nomadskih naroda Vlaha i Arbanasa u hrvatski jezik ulaze i različiti balkanski, romanski i albanski leksemi. Na nemirnu području Hrvati, odnosno prije Slaveni, bili su u doticaju i s nekim ratničkim narodima koji su prodirali u ove prostore: Hunima, Avarima, Mongolima, pa se i njihov jezični adstrat može pronaći u hrvatskome jeziku; na primjer iz avarskoga su ove riječi: *kobasica*, *klobuk*, *knjiga*, *tumač*, *tovar*, *župan*.

Nakon smrti posljednjega hrvatskog kralja Petra, Hrvati ulaze u personalnu uniju s Mađarima Hrvatsko-ugarskom nagodbom 1102. godine. Od tada pa do 1918., 800 godina, Hrvati će živjeti s Mađarima u istoj državi, što će ostaviti traga i u jeziku, no manjega nego što bi se to na osnovi toga moglo pretpostaviti (veći je, osim toga, utjecaj u mjesnim govorima a manji u standardnome jeziku). Počevši vjerojatno već zarana, mađarski se je-

⁸ Prema Muljačić 2001:11, iako neki *jarbol* smatraju iz latinskoga.

⁹ U praslavenskome razdoblju bilo je posuđivanja i iz drugih jezika, primjerice, iz njemačkoga ili avarskoga (v. i dalje).

zični utjecaj ne će ograničiti samo na sjeverni dio Hrvatske, zbog teritorijalne povezanosti i blizine Mađarske, nego će se očitovati i na mnogo udaljenijim područjima, na hrvatskome jugu, primjerice. To neki ne tumače posredstvom kajkavštine putem pisanih tekstova nego izravnim mađarskim utjecajem. Tako se u glagoljskim neliturgijskim tekstovima pisanim čakavštinom mogu naći mađarske posuđenice. U Marulićevoj *Juditi*, primjerice, napisanoj 1501. godine nalazi se hungarizam *beteg* 'bolest', proširen općenito po čakavskome narječju (kao i u drugih čakavskih dalmatinskih pisaca toga doba), ili *rusag* 'kraj, zemlja' u Marulića i Karnarutića (od mađarskoga *ország*). U to je vrijeme, Marulićevo, već bilo nekoliko mađarskih poslanika, konzula u Splitu. Taj će kontakt na sjeveru biti ipak intenzivniji i trajniji, zbog drugačijih društveno-političkih okolnosti na jugoistoku, pa i jugozapadu.

U 15. stoljeću dolazi do većih društveno-političkih, pa time i kulturno-jezičnih turbulencija. Mlečani se rasprostiru duž jadranske obale i nešto malo u unutaršnjost, a Turci prodiru s Istoka. U 16. stoljeću hrvatski je Sabor proglasio za svojega cara austrijskoga vladara. Turci se zadržavaju u Bosni i Hercegovini do 1878. godine uz nešto kraća prebivanja na drugim hrvatskim prostorima, a Mlečani ostaju do kraja 18. stoljeća, odnosno do Campoforijskoga mira. Nakon Venecije na našim se područjima, onima što su do tada bili pod Mlečanima, pojavljuje Austrija, koja se tu zadržava do kraja I. svjetskoga rata. U kratkome razdoblju, za Napoleona, ovim područjem vladala je i Francuska. Naravno, ako se uzme u obzir da su Hrvati autohtoni i u nekim drugim državama, stranih bi izravnih utjecaja bilo još. Sve u svemu, kontakata je kroz povijest, kako se može vidjeti, bilo mnogo. No tri su, ili možda četiri, najbrojnija odnosno najprepoznatljivija, to su: s turskim, s talijanskim, s njemačkim i s mađarskim; ne uzimajući u obzir latinski kao mrtvi jezik. Na osnovi toga mogla bi se napraviti ovakva generalna, dakle uvjetna, podjela prema zastupljenosti elemenata određenoga jezika i njegove prepoznatljivosti, kao i te kulturne, ne samo jezične, specifičnosti, u pojedinome narječju: štokavski – turski, čakavski – talijanski, kajkavski – njemački odnosno mađarski. Naravno da u pojedinim narječjima ima riječi i iz onih drugih stranih kultura, a katkad i iz svih triju. Načelna podjela mogla bi se napraviti i prema geografskome kriteriju. Tada bi dijalektna slika jezičnih interferencija izgledala ovako: sjever – njemački odnosno mađarski; jug – talijanski, turski. Kada bi se u narječjima ocjenjivala količina utjecaja (preuzimanje i onih riječi koje imaju svoj ekvivalent u domaćemu idiomu, brojnost (raznolikih) posuđenica, uz imenice i glagole posuđuju se i druge vrste riječi, dijelovi rečenica, elementi u fonologiji, morfologiji, sintaksi), najpodložnije, i to turskome jeziku, bilo bi štokav-

sko narječje, odnosno oni njegovi dijelovi u Bosni i Hercegovini i nekim dijelovima Hrvatske, zatim čakavsko narječje i, naposljetku, kajkavsko (iako i ono ima mnogo posuđenih elemenata).

Ulaskom u jugoslavensku državnu zajednicu 1918. Hrvati su znatnije u doticaju sa srpskim jezikom, koji, iako standardiziran na istoj osnovi (u širem smislu), izrastao je zasebno i neovisno te je izgrađen na drugačijoj tradiciji i pod jakim utjecajem ruskoga jezika, što je također posredovano u dodiru s hrvatskim jezikom. U skladu s tim jasno je da se, barem hrvatski standardni jezik, razlikovao od srpskoga u leksiku, sintaksi, morfolo-giji, a ponešto i u fonologiji. No njegov utjecaj potpomognut je i promican dominacijom u Kraljevini Jugoslaviji i pod krinkom unitarizma u SFRJ-u. Kako je riječ o genetski srodnome jeziku, jasno je da je utjecaj lakši i brži nego kada je riječ o udaljenijim jezicima.

Za vrijeme SFRJ-a hrvatski je jezik pod jačim kulturnim utjecajem ru-skoga jezika, ponajprije u obliku političkih i društvenih termina. U drugoj polovini 20. stoljeća putem masovnih medija, glazbe, filma, stripa i drugih oblika popularne kulture, ponajprije američke, a u najnovije vrijeme pu-tem tehnologije, poslovnih komunikacija, hrvatski se jezik (kao i, gotovo, svi drugi) otvara još nedovršenu utjecaju engleskoga jezika.

4. Hrvatska narječja u kontaktu

Strani elementi pri kontaktu jezikâ prvo ulaze u pojedini govor (ili go-vore), bilo ruralni (dijalektnoga tipa) bilo urbani (pretpostavljamo ipak da tuđice prvo ulaze u gradski govor, a da se poslije šire u seoska područja; osim ako nema izravna kontakta u mjesnim govorima), a standardni jezik poslije bira što će preuzeti a što ne; često je razlog, primjerice, nepostoja-nje izraza (jednočlanoga najčešće, ali i višečlanoga) domaćega podrijetla u standardnome jeziku za pojedini sadržaj, iako ne samo to. Tako je i da-nas, u vrijeme sve snažnijega prodiranja anglizama. Standardni jezik svo-jevrstan je filter, jer zapravo posuđenice većim dijelom pripadaju nestan-dardnim ili razgovornim idiomima i samo se načelno ondje događa dodir koji poslije standardni jezik ozakoni (osim ako nije riječ o izravnu posuđi-vanju elemenata vezanih uz kulturu – bilo na općedruštvenoj razini ili na razini znanosti, književnosti, umjetnosti itd., ali i tad takve jezične posu-đenice pripadaju prvo pojedinim krugovima, bilo razgovornome jeziku ili različitim društvenim skupinama, uključujući i one znanstvene, profesio-nalne dakle, s iznimkom, barem manje, kada je riječ o znanosti o jeziku, jer jezikoslovci mogu izravno posuditi neku riječ, načelno bez obzira ko-jemu registru pripada, i priznati je kao standardnu zbog nedostatka riječi

i/ili sadržaja koji se njome označuje ili da bi se zamijenila *lošija* posuđenica ili zbog nekog drugog razloga i poslije je širiti upotrebom; poznati su takvi slučajevi, npr. u vrijeme standardizacije u 19. stoljeću, dok poslije manje). Može se pretpostaviti da su načelno gradski govori bili više »inficirani« stranim utjecajima od seoskih zbog uprave, središta su javnoga, kulturnoga i političkoga života, zbog nove terminologije u tim područjima.

Pri neprestanu dodiru hrvatskoga jezika s drugim kulturama u povijesti istodobno se dodiruju i miješaju i hrvatska narječja, koja bi se također opravdano mogla nazvati jezicima jer je riječ o zasebnim sustavima (na svim jezičnim razinama), sustavima višega ranga od dijalekta, što nije značajka svih jezika, no bez obzira na to riječ je posebnoj organizaciji tekstova (v. gore Katičić). Neka se narječja dodiruju i miješaju organski, kao što je to slučaj i sa srodnim jezicima¹⁰ (Lončarić, primjerice, razgraničuje a) organske prijelazne govore – nastale »prirodnim, organskim razvojem u kontinuumu«; b) sekundarni kontakt i interferenciju među srodnim govorima i nove, miješane, govore nastale time, »kao posljedice izvanjezičnih čimbenika«, (Lončarić 1997). Međutim on smatra kako u prvome slučaju ne može biti riječ o interferenciji, kontaktu i posuđivanju, nasuprot Bloomfieldu (v. Bloomfield 1935:444 i dalje); on, osim toga, stvara krutu granicu između genetske srodnosti i kontaktne, i tipološke, srodnosti, unatoč rečenome u uvodnome poglavlju. To je zapravo samo djelomično točno, jer, uz ostalo, kontinuum ne predstavljaju samo jedinice istoga ranga, u njegovu slučaju dijalekata, nego i »višega« ranga, narječja, jezika; kao što je slučaj sa slovenskim, barem na jednome dijelu; na primjer, neke pojave, pa i leksičke, nisu objašnjive bez utjecaja slovenskih susjednih govora na neke čakavske istarske govore; takvim slučajevima mogu pogodovati i upravne, crkvene, političke i druge granice, što su, dakako, opet izvanjezični čimbenici; s druge strane, primjer dijalekata, utjecaja, u kontaktu mogu biti ilочки govori, koji su poprimili ekavski refleks jata, novoštokavsku akcentuaciju i druga obilježja, pa iako su novoštokavski govori obilježeni migracijama, osobno držim da je jezični rezultat tih migracija mnogo manji nego što se obično drži i za što postoje uporišta, riječ je ipak o kontinuumu.), i to gdje gdje i sva tri narječja, primjerice u Pokuplju, ozaljskome kraju, Gorskome kotaru, a neka su u doticaju i zbog migracija izazvanih, primjerice, prodorom Turaka ili kakvim drugim migracijama (što je, barem donekle, drugoga karaktera). Turci su vrlo mnogo utjecali na hrvatsku dijalektu

¹⁰ Takoreći uzduž cijele granice sa Slovenijom, ne samo s kajkavskim narječjem, jaki su obostrani dodiri i utjecaji, čemu je često razlog jezični kontinuum, koji postoji i između drugih, međusobno, srodnih jezika, npr. njemačkoga i nizozemskoga, srpskoga i bugarskoga itd.

sliku, najviše na štetu čakavštine i kajkavštine, koje su smanjile svoj prostor, ali odraza je bilo i unutar štokavštine, pa i čakavštine, jer dolazi do migracija unutar njih i formiranja novih dijalekata, a dolazi i do migracija izvan hrvatskoga etničkog prostora (Austrija, Mađarska, Slovačka, Češka, Italija). Ovdje ćemo samo navesti područja gdje se pojedina narječja dodiruju. Kao primjer međunarječne interferencije možemo uzeti i nadidiom – standardni jezik – što nije štokavsko narječje, kako se možda neko vrijeme mislilo, već na štokavskoj osnovici, s određenim brojem čakavizama i kajkavizama, i to u prožimanju takoreći od samoga početka, što ga, među ostalima, izdvaja od drugih standardnih jezika na štokavskoj osnovici (ali ipak samo na leksičkoj razini).

Kada je riječ o organskim govorima, katkad nije jednostavno klasificirati i definirati pojedine od njih, što, među ostalima, govori da su oni istodobno i u kontaktu s drugim jezicima (odnosno njihovim govorima). Na primjer, u nekim kajkavskim krajevima nacionalnost i zemljopisni položaj imaju presudnu ulogu, jer »ondje gdje po čisto jezičnim kriterijima ne bi bilo jasno kamo uključiti određeni idiom, u kajkavsko narječje ili u slovenski jezik, tu stanovito značenje preuzimaju sociolingvističke činjenice« (Lisac 2001:117). I neki čakavski govori imaju slovenskih obilježja, ali kod njih nema takvih problema. Međutim mnogo veći je problem sa štokavskim narječjem, »jer su svi kajkavski i čakavski dijalekatni idiomi hrvatski«. Stoga, kako kaže Lisac, »područja južnoslavenskih jezika ne treba promatrati izolirano, nego kao dijelove veće cjeline južnoslavenskih jezičnih područja« (Lisac 2001:117). Sa štokavskim narječjem stanje je umnogome zamršene jer ga dijelimo sa Srbima, Bošnjacima (Muslimanima), Crnogorcima i uglavnom nije lako povući crtu s obzirom na nacionalnost (riječ je, među ostalim, o genetskolingvistički jednakoj osnovi a sociolingvistički različitim jezicima). Samo je slavonski štokavski dijalekt posve hrvatski. »Hrvatskoga je podrijetla« i zapadnoštokavski, no mnogi govornici su Bošnjaci (Muslimani; što može govoriti o njihovu podrijetlu), nešto malo i Srbi (upravo se utjecajem može tumačiti taj manji broj oko Livna), iako su mu jezične značajke hrvatske. Istočnobosanski dijalekt također je »hrvatske fizionomije«, ali Hrvati koji govore njime u manjini su prema velikom broju Bošnjaka (Muslimana) i manjemu broju Srba. Prema Liscu ta su tri, od sedam štokavskih dijalekata, zapadnoštokavskoga podrijetla, iako Hrvati govore i drugim štokavskim idiomima.

Ostavimo po strani sada međudijalektno prožimanje i zadržimo se samo na međunarječnim dodirima. Postoje prirodni, organski dodiri, dakle jezični kontinuum, i oni uzrokovani migracijama. Kao primjer narječja u kontaktu zanimljivi su tzv. kajkavci ikavci kraj Zaprešića. Poznato je da

su kajkavci ekavci, ili *iekavci* gdje gdje u dugome slogu, pa su oni kao takvi zanimljivi. Naime riječ je o čakavskim doseljenicima za migracija uzrokovanih turskim provalama. Oni su se doselili u kajkavsko okruženje, što je rezultiralo preuzimanjem njegovih jezičnih odlika, ali zadržali su i po koje svoje, primjerice refleks *jata – i*. No, na primjer, u Žumberku, kod čakavaca, utjecaj je kajkavaca mnogo manji, jer je valjda riječ o izoliranijim, brdskim, predjelima (onda su i utjecaji manje izraziti. U Žumberku su u kontaktu i doseljeni štokavci s čakavcima i kajkavcima, pa i sa Slovencima. Kontakt pak štokavaca s čakavcima vidljiv je uz obalu, gdje je jači utjecaj štokavaca na čakavce, nego obratno, i na otocima, gdje je pak situacija drugačija. Na krajnjemu jugoistoku u dodiru su štokavsko, i to tzv. istočnohercegovački dijalekt, i čakavsko narječje. Tzv. zapadnoštokavski dijalekt u mnogo većoj mjeri upućuje na veze s čakavcima na raznim područjima, od Opuzena, preko otoka, Primorja, zapadne Bosne do Gorskoga kotara, gdje su u dodiru sva tri narječja. U Podravini i Posavini u dodiru su, kontinuumu, štokavsko narječje, tzv. slavonski dijalekt, i kajkavsko, ali i u mnogo manjoj mjeri nego prije velikih migracija. Poveznica između čakavskog narječja i govora bokeljskih Hrvata (u tzv. zetsko-južnosandžačkome dijalektu štokavskoga narječja) također bi se dalo naći. U Istri su u kontaktu odnosno rezultat kontakta cijeli jedan dijalekt – jugozapadni istarski, čakavski s brojnim štokavskim crtama. Slično je, moglo bi se reći, i u Splitu, koji je bio čakavski; poslije ga u 19. stoljeću Josip Smodlaka naziva polučakavskim, a danas je vjerojatno više štokavski nego čakavski (na što upućuju i istraživanja objavljena posljednjih dvadesetak godina). U Prigorju je također bilo doseljavanja u povijesti, pa nastaju miješani govori ili, primjerice, kajkavski s kojim nekajkavskim osobinama, npr. *a* na mjestu poluglasa, razlikovanje *č* i *ć* i *dr*. Na to se područje nastavlja i ozaljski kraj, gdje je vrlo slična situacija, a poznat je po tzv. ozaljskome književnom krugu, koji je u 16. – 17. st. težio standardnomu jeziku kao *koineu* svih triju hrvatskih narječja. Također tu je i (drugo) karlovačko područje gdje se sreću sva tri narječja.

5. Tipološka sličnost uvjetovana jezičnim kontaktom

Rasmus Rask, lingvist iz 19. stoljeća koji se bavio jezicima u kontaktu odnosno jezičnim miješanjem, smatrao je da »ako se jedan jezik miješa s drugim«, ne će nikad preuzeti morfološke oblike. U leksiku pojedinih jezika mogu se vidjeti elementi »miješanja«, ali u gramatičkoj strukturi vrlo rijetko. Slično misli i Max Müller i drugi (prema Filipović 1986:19). Ili je bio u krivu ili hrvatski jezik spada u ovu rijetku skupinu. Budući da nam je primar-

na leksička razina, ovdje ćemo iznijeti ponešto o samo dvama od spomenute vrste (ili vrsta) utjecaja. O jednome na dijalektnoj razini – venecijanskome utjecaju na cakavizam u čakavskome narječju – i o drugome na dijalektnoj, pa poslije standardnojezičnoj razini – turskome utjecaju na štokavsko narječje i standardni jezik.

5.1. Tzv. cakavizam u čakavskome narječju

Cakavizam se govori ili se govorio na jadranskoj obali i kopnu od Visa preko Hvara, Brača, zatim u Omišu, Trogiru, predjelu oko Šibenika, na Pagu, Molatu, Istu i Silbi, pa na Rabu, Krku, Cresu, Lošinj, Susku, u Kastvu, Voloskom, Iki, Lovranu, Mošćeničkoj Dragi i Mošćenicama, Plominu, Labinu, Rapcu Donjemu i Gornjemu, Žminju, Lindru, Gradišću (u Istri), Pićnu, Boljunu, Pazinu, Funtani, Taru, Vabrigi, Malome i Velome Raju, Marinčićima, Maturadi i Šterni, a odlikuje ga izgovor *c*, *z*, *s* ili *c*, *ž*, *š* na mjestima *č*, *ž*, *š*. Kao što je vidljivo, nije riječ o kompaktnu području već o dijelovima uzduž gotovo cijele obale i u mnogo manjoj mjeri na kopnu (osim Istre), ali nije ni pojedino područje kompaktno, primjerice, na Hvaru su samo Hvar i Jelsa cakavski, a ostala su mjesta čakavska.

Dijalektolozi koji su se bavili ovom problematikom uglavnom se slažu da je na tu pojavu utjecao mletački idiom, koji u svojem sustavu nema glasova *č*, *ž*, *š*. No J. Hamm suprotstavlja samostalan razvoj – nastavak depalatalizacije. (Neki se ne slažu i u vezi s vremenom nastanka, M. Maček misli da je to bilo u 17. st. a A. Belić, M. Hraste i J. Hamm u 15. st.) Muljačić pak daje sintetsku tezu, s aspekta jezičnih sustava: postojala je tendencija u čakavskome narječju koja je potpomognuta izvanjskim, sociolingvističkim činjenicama. Moguš smatra da pojavu cakavizma ponajprije treba promatrati iz sustava, koji je zatvorena cjelina. Sustav ne prima olako tuđ glas. Drugo, navodi, u suprotnosti je s Filipovićevom teorijom – strani se glasovi prilagođuju domaćemu sustavu. Rezultati se jezičnoga posuđivanja odražavaju u distribuciji, a ne u inventaru, fonema, piše dalje Moguš, koji se mijenja unutarnjom motivacijom. Naposljetku, on ne odbacuje utjecaj mletačkoga, koji ipak nije bio odlučujući u toj promjeni u čakavskome narječju, nego drži da su, doduše, samo fonemi *š* i *ž*,¹¹ nastali derivacijom (prema Moguš 1977:66–79).

Fonološkoga utjecaja mletačkoga na hrvatske idiome bilo bi još, primjerice, fonem *dz* u govorima bokeljskih Hrvata, ali i drugih (npr. hercegovačkih), u stranim riječima (*brondzin*, *dzog*; taj rubni fonem odgovarao bi fonemu *ž* u njemačkome), pa i u govorima dubrovačke okolice u riječima do-

¹¹ Za *c*, *z*, *s* vidi gore Hamm.

maćega podrijetla (*dzora*), iako tu postoji mogućnost i slavenskoga podrijetla, odnosno razvoja. Jednako kao što je i u nekim čakavskim govorima koji imaju refleks protojezičnih i starojezičnih skupina **dj̄* i **daj* > *j*, posuđen glas, fonem (periferni) *d'* u posuđenica iz mletačkoga, no njima se ovdje ne ćemo baviti.

5.2. Fonološki i morfološki utjecaj turskoga jezika

Kajkavski i čakavski govori u svojim sustavima načelno nemaju zvučnu afrikatu koja se u hrvatskome jeziku bilježi *dž*. Prije turskih prodora nisu je poznavali ni štokavski govori, osim kao alofon fonema *č* na granici leksičkoga i tvorbenoga morfema u morfonologiji (ili na granici riječi), primjerice *predočiti* – *predodžba*. Sve većim utjecajem turskoga jezika, primajući riječi s tim fonemom, dotad u štokavskome narječju samo alofonom, preuzeo se i taj fonem, koji je popunio prazninu, uravnoteživši odnos afrikata.

Turski jezik odrazio se u govoru Bošnjaka (Muslimana), koji govore štokavskim narječjem, zbog intenzivnijih jezičnih i kulturnih, ponajprije vjerskih, veza i u drugim osobinama, primjerice čuvanju glasa *h* ili umetanjem glasa *h* ondje gdje ga nije bilo i još nekima, no njima se ovdje ne ćemo baviti.

Postoji nekoliko turskih tvorbenih sufiksa kojim se tvore riječi u štokavskome narječju, plodno, pa i u standardnome jeziku, ali danas ponajviše u tzv. razgovornome jeziku, i na neštokavskome području, u slengu nešto rjeđe, ponajviše u pejorativnu značenju. To su sufiksi *-ana*, *-lija*, *-luk* i *-džija*.

Sufiks *-ana* dolazi od turske riječi *han/hane*, čije je značenje uglavnom 'kuća, mjesto gdje se živi i slično', ali se s pomoću nje tvore i složenice, u kojima se najčešće čuva osnovno značenje (zatvorenoga prostora). No riječ je *han/hane*, kao i mnogo drugih u turskome jeziku, perzijskoga podrijetla. Zbog produktivnosti te riječi u turskim složenicama (*mehana*, *apsana*, *barutana*, *kavana*, *krečana*, *ćumurana*,¹² *tarapana*¹³ i dr.) ona se u nas osjećala kao sufiks (i završetak). Tako su njome tvorene, primjerice, ove riječi, domaće i strane osnove: *dvorana*,¹⁴ *kuglana*, *pilana*, *solana*, *streljana*, *ciglanana*, *elektrana*, *toplana*, *šećerana*, *čeličana* (iako turske osnove zadnje dvije riječi). Značenje im je, kao što se vidi, prostor, često gdje se što pravi (Markov 1957:153–156).

¹² 'Mjesto gdje se pravi, prodaje ili pali ćumur, tj. ugljen'.

¹³ 'Ljevaonica, kovačnica novca'; poslije u slengu u značenju 'gužva; tučnjava'.

¹⁴ Postoji i u češkome jeziku, pa kako u njemu nema sufiksa *-ana*, može biti da je posuđena iz hrvatskoga ili srpskoga jezika (Markov 1957:154).

Sufiks *-lija* dolazi od turskoga *-le*, *-lu*, *-lü*, *-li*, koji označuje etnika. Poslije se vjerojatno proširio i na druga svojstva čovjeka, iako označuje i stvari. Premda je vjerojatno riječ o jednome sufiksu a više alomorfa, došlo je do uopćavanja jednoga od njih. Međutim on se u štokavskome narječju nije mogao održati jer odudara od sustava. Stoga se morao prilagoditi. Markov misli da se »spojio« sa stranim sufiksom *-ija*, »vrlo produktivan u nas«. No mišljenja sam da je vjerojatnije rješenje da imenica nije mogla završavati na *-i*, pa joj je dodano *-a*, između kojih se pojavilo intervokalno *-j-*. Takve su imenice, primjerice, *zanatlija*, *novajlija*, *dugajlija*,¹⁵ *fakultetlija* i dr. No one nisu dio standardnoga jezika, a i nose, izuzev prve, obilježje istočne štokavštine, dok kada su izvedene od domaće osnove, pejorativna su značenja. U nekim nehrvatskim govorima, izuzev možda janjevačkih, tim sufiksom (*-lija*) tvoreni su i pridjevi, kao i u turskome jeziku. Oni se pojavljuju i u neprilagođenome liku, npr. *pamukli* 'pamučan, koji sadrži pamuk', *pametlija* 'pametan' (Markov 1957:156–163).

Sufiks *-luk*, od turskoga *-lek*, *-luk*, *-lük*, *-lik*, koristi se uglavnom za tvorbu apstraktnih imenica (od turske¹⁶ i od domaće osnove), često pejorativna značenja: *pašaluk*, *bezobrazluk*, *ciganluk*, *lopovluk*, *kukavičluk*, *mamurluk* i dr. Takve riječi u hrvatskome jeziku uglavnom spadaju u razgovorni jezik ili dijalekte, izuzev riječi *prsluk*, a i produktivnost im je u opadanju. U skladu s tim plodnost je toga sufiksa u hrvatskome slengu neznatna.

Sufiks *-džija* također je turskoga podrijetla i ostavio je kod nas dosta traga (kao i kod drugih jezika pod Turcima). Kao i uglavnom u drugih spominjanih tvorbenih morfema iz turskoga jezika i u ovome primjeru postoji alomorf – *-čija* – ovisno o zvučnosti i bezzvučnosti prethodnih fonema, a prije toga lika, kao i kod sufiksa *-lija*, tvorbeni morfem morao je proći kroz morfološku prilagodbu;¹⁷ jer je završavao na *-i* (*-či* (*-čü*), *-dži*). Taj se su-

¹⁵ Kod *novajlije*, *dugajlije* i *brkajlije* moguć je i sufiks *-ajlija* (v. Barić i dr. 1997:309), vjerojatno prema obrascu *Sarajlija*, *Maglajlija* i sl.

¹⁶ Vjerojatno je preuzeta cijela riječ iz turskoga.

¹⁷ Netočno je kako se obično uzima (npr. Samardžija 1995:53; Sočanac i dr. 2005:14) da se imenica *boxer* (iz engleskoga) morfološki prilagodila > *boksač* (dok to u srpskome, primjerice, nije – *bokser*, tj. riječ je o drugome tipu morfološke prilagodbe, tzv. kompromisnoj transmorfemizaciji). Naime riječ je o sljedećem: posuđena je imenica *boks* i od nje je izvedena *boksač*, odnosno riječ je o sekundarnoj adaptaciji (a u srpskome je posuđena nova riječ). S obzirom na riječ *boks*, Filipović drži da je riječ o pseudoanglizmu koji je nastao elipsom od *boxing* (Filipović 1990:108). No dodajemo da je moguće i da je nastao od glagola (to) *box*, jer ga nalazimo, primjerice, i u španjolskome u latinskoj Americi (PONS, s. v. *box*; ili u Paragvaju, Argentini, Čileu i Urugvaju, Meksiku, Guatemali, LEXICO, s. v. *box*; Ekvadoru i Meksiku, RAE 2014, s. v. *box*), gdje bi mogao biti hipotetički iz talijanskoga jer ima dosta talijanizama u američkome španjolskome, no u talijanskome je *boxe* i ženskoga je roda (usp. Ljubičić 2011:132). Osim

fiks katkad javlja i proširen, kao *-adžija*, *-edžija*, *-idžija*, npr. *paradžija* 'koji radi drugim majstorima', *provodadžija*, *čizmedžija*, *siledžija*, *pjanidžija*.¹⁸ Sufiks *-džija* uglavnom označuje zanimanje, npr. *samardžija*, *mehandžija*, *skeledžija*, *kazandžija*, *šesirdžija* (Markov 1957:167–170). U hrvatskome jeziku, iako katkad takoreći nezamjenjiv – *kamiondžija* – on je uglavnom depreciativno-pejorativna značenja kada je dodan na netursku osnovu, npr. *bundžija*, *siledžija*, pa i spomenuti primjer *kamiondžija*.

Čini se da je od spomenutih najproduktivniji u slengu sufiks *-ana*, zatim sufiks *-džija*, *-lija* i *-luk* rijetko, npr. *parajlija* 'koji ima novca', *njupaluk* 'jelo, hrana'. Na osnovi riječi u Sabljakovim rječnicima¹⁹ pokušat ću utvrditi koliko ima, ili je bilo, riječi sa sufiksima *-ana* i *-džija* u hrvatskome slengu (i pojedinim žargonima):²⁰ *abortana* 'poznata svratišta ljubavnih parova, ože-

toga, u američkome španjolskome (posebice u onome koji se govori u državama bliže SAD-u) mnogo je više anglizama nego u europskome španjolskom. Uostalom, tim postankom (deverbalnim) tumači taj anglizam i rječnik Španjolske kraljevske akademije (RAE).

¹⁸ Markov (1957:168) prema Maretić.

¹⁹ RŠG – *Rječnik šatrovačkog govora*; RHŽ1 – *Rječnik hrvatskoga žargona*, 2001. (podrazumijeva da je pojedina riječ i u RŠG-u); RHŽ2 – *Rječnik hrvatskoga žargona*, 2013. (podrazumijeva da je riječ i u prethodnim dvama rječnicima).

²⁰ Pod *slengom* (ovdje i drugdje) smatramo idiom đaka i studenata ponajprije, ali i drugih mladih, jer đaci i studenti ne prestanu ga odmah upotrebljavati nakon što se zaposle. Riječ je o razgovornome idiomu koji je jako rasprostranjen ili u optjecaju, i po tome je najbliži razgovornome jeziku, u koji iz njega i ulaze mnoge riječi i izrazi (osim toga sloj koji ga upotrebljava društveno je raznolik; đaci i studenti jesu i bit će poslije različita profesionalnoga i društvenoga sloja), a i karakteriziran je otvorenošću, što ga vodi k širenju – do razgovornoga jezika (to je i razlog poistovjećivanja tih dvaju idioma; i na anglofonome području; taj naziv pokriva ono što se prije sedamdesetak godina nazivalo *šatrovačkim* prema Šoljanu i Slamnigu, 1955). Uglavnom je leksičko-frazeološkoga karaktera i prva mu je funkcija ludička, uz identitetnu. Riječ je o idiomu koji se koristi svim jezičnim i kulturnim znanjem pojedinca (u stvaranju riječi, u ludizmu), pa je dobar primjer za jezične dodire, a i obilježen je hibridnošću, i to ne samo s prestižnim jezicima nego i s neprestičnim (rabi sve jezično i kulturno iskustvo). Za potpuniju definiciju slenga v. Kekez 2018.

Sabljakova definicija *šatrovačkoga govora* u RŠG-u (zbog riječi odande) bliska je našem slengu jer je, iako o različitim skupinama (ali i s izrazima svojstvenim svim skupinama), riječ o idiomu koji se odlikuje ekspresivnošću, kreativnošću i željom da se obnovi, razvija (stvaranjem) standardni jezik (iako se njihovi govornici i stvaraoci žele odvojiti od njega, s druge strane) i obilježen je oponiranjem uštogljenim i službenim, ustaljenim izrazima standardnoga jezika. *Šatrovački* je pak dio *žargona*, koji podrazumijeva sav jezični korpus izvan standardnoga jezika. Tako je definiran žargon i u *Rječniku hrvatskoga žargona* (2001). Dakle korpus izvan standardnoga jezika koji se »manje-više jezično i znanstveno ne kodificira«. Prema tome rječnik obuhvaća rječnički korpus koji pripada općemu razgovornome jeziku, regionalnome (razgovornome jeziku), slengu (ili idiomu đaka i studenata ili mladih), žargonu (ili idiomima profesionalnih i supkulturnih društvenih skupina), argou (idiomu prijestupnika), lokalnim govori-

njenih muškaraca i udanih žena' (RHŽ2, RHŽ1), *bajbokana* 'zatvor' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *čeličana* 'mišićavost u muškarca' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *debilana* 'glupost; ludorija; grupa dosadnih, glupih ljudi; loš provod' (RHŽ2, RHŽ1), *Dugana* 'zatvor Stara Gradiška' (RHŽ2), *dilkana*²¹ 'ludnica' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *kevana* 'skrovište' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG; moguće prema venetskome *chefa* 'kapa, vrsta kape'), *komorana* 'zaklonište' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *krečana* 'sklerotična, senilna osoba' (RŠG, RHŽ1) 'zaboravljivost, senilija, skleroza; ubrizgavanje u venu otopljenog i u vodi izmućkanog heptanona' (RHŽ2, RHŽ1), *krehana* (Split) 'tučnjava' (RHŽ2, RHŽ1; moguće onomatopejske osnove + *-ana* ili/i prema njem. *Krach* 'lom'), *kuglana* 'ulica' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *kulana* 'zatvor' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG; v. dalje za etimologiju), *ložana* 'osoba koja se oduševi brzo' (RHŽ2), *malicana* 'čovjek ili grupa ljudi s mnogo novca, koje je lako prevariti; uspješna krađa; neiskusani kockar' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *marijana* 'marihuana'²² (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *marisana* 'tučnjava' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *mecana* 'automobil marke Mercedes' (RHŽ2, RHŽ1; prema *meca*), *muvana* 'gužva; pokret; opasnost' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *pendrekana* 'udaranje pendrekom' (RHŽ2), *piokana* (Osijek) 'pivo' (RHŽ2; analogijom odnosno sufiks *-a*, prema *piovan*, kao i u *arkana* 'muško spolovilo', prema *arkan* 'isto'), *prdekana* 'zatvor' (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *šicana* 'streljana' (prema njem. *Schießstand*; RHŽ2, RHŽ1), *šikana*²³

ma (gradskim) itd. U zadnjem izdanju Sabljakova *Rječnika hrvatskoga žargona* on napominje da je označavanjem lokalnih, regionalnih, kolokvijalnih, žargonskih riječi i izraza htio samo odrediti gdje su nastali, zabilježeni i kuda se kreću jer riječi i izrazi prelaze svoje granice.

Kako je naša definicija slenga da je riječ o idiomu koji je široko rasprostranjen i da je najbliži razgovornome jeziku (nekim riječima i izrazima teško je odrediti kojemu od tih dvaju slojeva pripadaju), malo je manje upitno, ali itekako da se može govoriti o prikladnosti ili upitnosti jedinica spomenutih rječnika za naš rad, iako Sabljak, kako je rečeno, daje gdje gdje stilske odrednice: *lok.*, *reg.*, *razg.*, *šatr.*, no pitanje je što je onda s onim riječima koje nisu ničim određene. No drugoga pisanoga izvora nemamo. Riječ je osim toga i o slengu u dijakronijskome smislu, jer za neke riječi ne možemo znati jesu li još u upotrebi (kao i o mogućim novim), no cilj ovoga rada ionako nije prikazati sinkronijsku razinu određenoga (npr. Zagreba, Splita itd.) slenga nego dati primjer jezika u dodiru na jednoj njegovoj jezičnoj razini. Pod slengom se dakle ne misli ni na koji određeni sleng nego na jezična obilježja svojstvena slengovima hrvatskoga jezika.

²¹ Tu je sufiks *-ana* sekundaran jer je riječ nastala od *dilkan*, pa se podudara s imenicama koje imaju sufiks *-ana* (uostalom, označuje mjesto), odnosno nastala je analogijom, sufiks je zapravo *-a*, v. dalje.

²² Postoji mogućnost i preuzimanja ženskoga imena zvučnom asocijacijom za do-
tlačno značenje, poput *marice* 'marihuana', s hipokorističnim elementom, sufiksom, kao i *marije* 'marihuana' (RHŽ1, RHŽ2; ovaj zadnji naziv postoji i u Španjolskoj – *maría*), jer bi sufiks zapravo bio *-jana*, na skraćenu osnovu (iako može i *-ana*, ali od riječi *marija* u istome značenju).

²³ Ta riječ nije nastala najvjerojatnije sufiksom *-ana*, nego je riječ o preuzimanju,

‘mjesto obljuje’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *tarapana* ‘gužva, metež; tučnjava’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *teretana* ‘klub za vježbanje’ (RHŽ2), *tlakana* ‘razljutati, razbjesniti koga’ (RHŽ2, RHŽ1), *toplana* ‘homoseksualac’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *trajana* ‘triper’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG; vjerojatno kakvom izmjenom, fonološkom promjenom prema *trijana* ‘isto’), *trefijana* ‘boja tref u igri karata’ (RHŽ2, RHŽ1; sufiks *-ijana*), *trijana* ‘triper’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG; sufiks *-jana* ili *-ana*, ako se uzme da *j* uklanja *zijev*), *urokana* ‘totalno pijanstvo, osjećaj potpune omamljenosti drogom’ (RHŽ2, RHŽ1); *bunardžija* ‘džepar’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *drkadžija* ‘onanist; brbljivac; glupan’ (RŠG) ‘onanist; brbljivac; glupan; dosadan; sebičan; nečastan’ (RHŽ1),²⁴ *filmadžija* ‘filmski radnik’ (RŠG) ‘filmski radnik, stvaralac’ (RHŽ1, RHŽ2; sufiks *-adžija* ili prema *filmaš*), *kamardžija* ‘strastven kockar’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG), *komardžija* ‘strastven karataš’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG; možda prema *kàmara* ‘soba’, gdje se odvija kockanje, ili prema *kàmara* ‘hrpa, gomila’, *kamariti* ‘slagati na hrpu’, što rade kartaši i kockari), *krumpirdžija* ‘čovjek s kontinenta; debeo čovjek; srećković; osoba kojoj se u životu često posreći, bez obzira na trud’ (RHŽ2, RHŽ1), *misidžija* ‘razbojnik, nasilnik, siledžija’ (RHŽ2, RHŽ1, RŠG; nejasno, možda od *misirac* ‘nož’ otpadanjem *r*, a taj vjerojatno od *Misir* ‘Egipat’), *rabadžija* ‘koji se nedolično ponaša, prostak; kamiondžija’ (RHŽ2; preuzeta cijela riječ, tur. *arabaci* ‘prijevoznik kolima’), *rmpadžija* (reg.) ‘radnik, onaj koji radi najteže poslove’ (RHŽ2, RHŽ1; od *rmbati* ‘teško fizički raditi’, RHŽ2, RHŽ1, *rmbačiti* (reg.) ‘isto’, RHŽ2, RHŽ1), *tobdžija* ‘homoseksualac’ (RHŽ1, RŠG) ‘homoseksualac; jebač’ (RHŽ2), *traktordžija* ‘student agronomije’ (RHŽ2, RHŽ1), *tupadžija* ‘glupan, budala, tupan’ (RHŽ2, RHŽ1; *-adžija* ili prema *tupan*, *tupast*). Postoji još jedan primjer: *džija* ‘marihuana’ (RHŽ2, RHŽ1), što vjerojatno nije u vezi sa sufiksom turskoga podrijetla.

6. Hrvatski jezik u dodiru s drugim jezicima na razini slenga

Ernst Windisch naglašuje da na status posuđenice najviše utječe moda i »moguća jača izražajnost posuđene riječi«. Posuđenice odražavaju dio povijesti pojedinoga naroda i njegova jezika (Filipović 1986:21). Obje, izvanjezične, značajke igraju važnu ulogu u kreiranju slenga.

čini se, promjeni značenja riječi *šikana* u značenju ‘pravljenje neprilika komu, gnjavljenje, mučenje koga’ (v. *hjp.znanje.hr* s. v. *šikana*, *šikanirati*), što je od francuskoga *chicane* preko njemačkoga *Schikane* ‘poteškoća’.

²⁴ U RHŽ-u 1 natuknica je navedena na dvama mjestima; navedeno je na ispravnome abecednom mjestu. Evo kako glasi definicija druge natuknice – ‘onanist; dosadnjaković; neznalica; neradnik’. Uz sva ta značenja RHŽ2 ima još i značenje ‘bezveznjaković’.

Žargoni, dakle idiomi pojedinih struka, često obiluju riječima stranoga podrijetla, ovisno uz koji su jezik vezani. B. Havránek je to definirao kao funkcionalni bilingvizam – govornici upotrebljavaju terminologiju stranoga jezika, a ne poznaju taj jezik, primjerice, zagrebački obrtnici upotrebljavaju njemačko nazivlje, a ne znaju njemački (Filipović 1986:31).

Kao što jezici, narječja interferiraju, tako mogu i gradski idiomi interferirati, osobito u suvremeno doba, pa se mogu proučavati, osim utjecaja na razini cjelokupna gradskoga idioma, i dodiri, primjerice, zagrebačkoga i splitskoga slenga, kao dvaju najvećih centara u Hrvatskoj (odnosno načelno transferencije pojedinih jedinica, više u prvome smjeru nego obratno). Također se mogu proučavati i dodiri i utjecaji, na primjer, između centara nekadanje države: Zagreba, Sarajeva, Beograda.

6.1. O stilskome aspektu posuđivanja

Filipović govori o *stilističkoj* razini posuđivanja, ali on zapravo govori samo o književnoj stilistici. U tom području postoji nekoliko *stilističkih* funkcija. No prije navođenja nekoliko *stilističkih funkcija*, spomenimo »stilističku vrijednost« korištenja posuđenice usporedno s domaćom riječi istoga ili sličnoga značenja. Filipović kaže »da mnogi pisci upotrebljavaju obje riječi radi variranja stila«. Takvo što vidljivo je još u najstarijim glagoljskim zbornicima, gdje se uz riječ iz jednoga narječja upotrebljava i ona iz drugoga, pa i trećega. Riječ je o tzv. kontaktnoj sinonimici stilske funkcije ali katkad i zbog funkcionalnosti.

Stilističke funkcije su prema Filipoviću: a) stvaranje strane atmosfere – ako se, primjerice, drama odvija u Velikoj Britaniji, autor upotrebljava strane riječi da dočara ambijent; slično mogu postupiti i prevoditelji; b) stvaranje autentičnosti opisa i preciznosti u putopisnoj i znanstvenoj literaturi – najbolje je sredstvo strani izraz; to se najčešće ostvaruje tako da se upotrijebi strana tehnička terminologija prilagođena jeziku primatelju, npr. *džungla, farma, menedžerska bolest*; to je donekle razina žargona (idioma profesionalnih skupina); c) s prethodnim je »povezana i želja govornika ili pisca da se izrazi *kratko i ekonomično*«; opis ili prijevod strane riječi i izraza može produžiti informaciju i smanjiti preciznost (ekonomičnost se osobito dobro vidi u nadnaslovima, naslovima, podnaslovima novina i časopisa, koji su ograničeni prostorom, pa se zbog toga upotrijebi strana riječ a ne domaća; jednako se tako može upotrijebiti i riječ iz slenga, iako ne samo zbog toga); d) igra riječi ili kad se žele postići komični efekti; ova funkcija već spada u domenu slenga, no ne možda »kad pisac u hrvatskom tekstu bez potrebe gomila strane riječi« nego prije »radi varijacije stila«, koristilo se njome uz adekvatnu domaću riječ ili ne (Filipović 1986:189).

Kako je *stilistička* razina prema Filipoviću vezana uz neposredno posuđivanje, dakle posuđivanje čiji se kontakt događa u bilingvalnom govorniku, to bi značilo da ono nije moguće, osim ako pojedinac ne zna strani (drugi) jezik. To je načelno ispravno, iako (barem) u slengu postoje iznimke (a i sâm je taj idiom izuzetak jer iskorištava sve jezično i kulturno znanje pojedinca, kako smo rekli). Uzmimo, primjerice, prilog *laganini* 'lagano', što je vjerojatno nastalo asocijacijom po zvučnoj sličnosti prema modelu talijanskih prezimena *Paganini*, *Granini*; oduzelo se krajnje *o* i dodao novi nastavak *-ini* (taj model stvaranja novih riječi asocijacijom na talijanska prezimena nije svojstven samo hrvatskome slengu, postoji i u Buenos Airesu, ali ne kao sporadična pojava nego kao tvorbeni obrazac s više primjera, v. Kekez 2018). Dakle u tom slučaju stvaraocu nije nužno bilo potrebno znanje talijanskoga jezika, ali je vjerojatno znao da su to talijanska prezimena, iako to nije nužno za rezultat, a dijelom ni za motivaciju, tvorenice. Odnosno sleng kao idiom pokazuje da je potrebno najosnovnije znanje nekoga jezika (ili da banaliziramo još više – stvaraocu je dovoljno samo da je slušao riječi pojedinoga jezika) da bi se iz njega moglo na stanovit način posuđivati – bilo sufikse ili tvoriti riječi sa završetcima tipičnim za pojedini jezik (v. dalje više), što je dakako, također posuđivanje.

Prema Haugenu strana riječ prolazi kroz nekoliko faza dok se ne integrira i postane općedruštveno prihvaćena. Pokušat ćemo to primijeniti i na riječi iz slenga. Tri su faze, stupnja.

1. Strana riječ ili model – bilingvalni govornik unosi nove riječi fonetski najbliže liku jezika davatelja onoliko koliko ih može određeni govornik reproducirati. U slengu se znaju na taj način upotrebljavati riječi, ali često u imitiranju, ironičnu ili pak zbog prestiža, no katkad posve pogrešnu. Ta razina ostaje samo na individualnoj realizaciji, između ostaloga, zbog posebnih artikulacijskih svojstava hrvatskoga jezika. (Riječ je o trenutačnim posuđenicama.)²⁵
2. Tuđica ili kompromisna replika – ako bilingvalni govornik određenu riječ ponavlja ili ako je upotrebljavaju i drugi govornici jezika primatelja, dolazi do djelomične zamjene (supstitucije) elementima jezika primatelja. Dakle to je riječ koja se upotrebljava, primjerice, s hrvatskim fonetskim obilježjima. Čest lik u slengu u Hrvatskoj.
3. Posuđenica ili replika – ako riječ nauči monolingvalni govornik, dolazi do potpune ili gotovo potpune zamjene. Takve riječi u slengu često su supstrat starijega sloja slenga ili su već dio tzv. razgovornoga jezika (prema Filipović 1986:43).

²⁵ Treba reći da neki sociolingvisti tumače kao promjenu koda pojavu i samo jedne riječi u drugome idiomu, odnosno u nekim slučajevima.

Muljačić, govoreći o proučavanju posuđenica, navodi aktualne i manje aktualne termine pri njihovoj podjeli, odnosno primarne ili jedine razloge posuđivanja: *da se popune leksičke praznine i afektivne prirode* (strukturni razlozi); paralelno je u upotrebi i podjela na *nužne i luksuzne* posuđenice (ali ne valjana prema Muljačiću; iako slična); posuđenice *intelektualne pobude* i *afektivne pobude*, naknadni termini klasične faze ženevske škole (pri čemu posuđenice *afektivne pobude* odgovaraju *luksuznim*, i onim *afektivne prirode*), koje su važne za stilsko posuđivanje jer nude *moćnost izbora*. Prilikom posuđivanja, primjerice iz *afektivne pobude*, u jeziku može doći do tzv. sinonima. Muljačić, zajedno s K. Baldingerom, misli da u jeziku ne postoje (pravi) sinonimi, ni kod domaćih ni kod stranih riječi. Naravno, pitanje je pristupa – onomasiološkoga i semasiološkoga. S onomasiološkoga stajališta neke riječi, primjer belgijskofrancuskoga *septante* ‘sedamdeset’ i pariškoga standardnog *soixante-dix* ‘sedamdeset’, mogu isto vrijediti, označuju isti pojam (70), ali sa semasiološkoga gledišta one nisu sinonimi jer imaju niz ‘konotata’ oko pojmovnoga sadržaja, koji ih stilski nijansiraju (Muljačić 1970:159). Čim su dva izraza za isti sadržaj, oni su već različiti jer osim svoje sadržajne vrijednosti imaju i zvučnu vrijednost, što ne treba nikako zanemariti, osobito u stilistici, a često i tvorba, motivacija odnosno semantička podloga nije ista, primjerice ovdje *septante* i *soixante-dix*.

Muljačić smatra, zajedno s drugim istraživačima, »da je svaka posuđenica, samo ako se zaista ukotvila u *langue*, opravdana čime se ukida dihotomija između nužnih i luksuznih posuđenica (sve su više ili manje nužne) i između onih iz afektivnih i onih iz intelektualnih razloga (sve su više ili manje nastale iz stilističkih razloga, u okviru moderne perspektive koja integrira stilistiku u *langue*)«. Dalje Muljačić, s pravom, govori, prema Baldingeru, da su sve posuđenice, barem u prvome razdoblju, afektivno obojene. Dugom upotrebom afektivni se naboj nekih riječi istroši, pa riječi koje su bile snažna izraza postanu ekspresivno neutralne ili ispadnu iz upotrebe. »Stoga«, zaključuje on, »proces posuđivanja nikad ne prestaje« (Muljačić 1970:160–161). Navedenim bi se mogli opisati potreba, motivacija i proces nastajanja riječi u slengu, pa i slenga, jer su neologizmi (domaći) također svojevrsne posuđenice iz idiolektu u općeprihvaćeni ili *opći jezik*, posebno ako se uzme u obzir da je sleng, pretpostavljamo, prvo nastajao na leksičkome pomaku, dakle na leksičkoj razini, a poslije je mogao zahvatiti i druge jezične razine (npr. tvorbeni i sl.). Iako se Muljačić-Baldingerovu mišljenju može oponirati s obzirom na posuđenice za koje u jeziku primatelju nema izraza ili, još više, i sadržaja, afektivna nota i dalje ostaje jer takva riječ zvuči egzotično, primjerice *balalajka*, ili, u najmanju ruku, novo.

G. Matoré smatrao je da su sve posuđenice u izravnoj vezi s potrebama društvene stvarnosti. U širem je smislu to točno, pa ma kakva ta potreba bila. No T. E. Hope kaže da su neke nastale u želji da se ispune leksičke praznine do čega je došlo zbog lingvističkih razloga jer je pojedina karika leksičke strukture zatajila (prema Muljačić 1970:161).

Hope tvrdi da upotreba »sve preciznije definira značenje nove riječi« (Muljačić misli da je to zbog utjecaja Wittgensteina na engleske lingviste) (Muljačić 1970:161–162). No u slengu je upotreba ključna i kod riječi stranoga podrijetla i domaćega (upravo upotreba u drugom, novom, kontekstu čini koju riječ posebnom, odnosno dijelom leksika slenga; ako ostavimo po strani neologizme, u spomenutom smislu), što se može vidjeti po polisemičnim nizovima određenih riječi, odnosno upotreba je ona koja fiksira značenje pojedine riječi.

Stilističke je prirode za Muljačića »dalji semantički razvoj posuđenice«, dakle tvorba glagola u jeziku primatelju od imenice posuđenice, jer za izvedenice i složenice u jeziku davatelju često »ne postoji ništa analogno« (Muljačić 1970:162–163). Prema Ljubičić (2011) svaka posuđenica nakon što se integrira u jezik primatelj, ponaša se kao svaka druga riječ u tome jeziku sustavu.

Samo H. Adank smatra metafore unutarnjim posuđenicama, no Muljačić misli da je to samo djelomično ispravno »jer najveći dio metafora ne prelazi iz poruke u kod« (Muljačić 1970:163). Ipak dok je kalk ili doslovna prevedenica svojevrsna posuđenica (ili transferencija), jer je nastala na stranome modelu, metafora je ustrojena na domaćemu kognitivnom konceptu, ali s druge strane postoji pomak u značenju u općeprihvaćenih metafora, pa se može govoriti o unutarnjim posuđenicama.

Prema Hopeu (Muljačić 1970:158) pri zamjeni posuđenice domaćim izrazom mora se biti efikasan »formalno« i semantički. Možda ne upravo stranoga podrijetla, riječi u slengu ispadaju iz upotrebe jer ne zadovoljavaju ili semantičku ili *formalnu* stranu, iako je često semantička strana manje važna (ako ne postoji ekvivalent u hrvatskome jeziku ili ako pojedinac ne zna za hrvatski ekvivalent; ali i ako postoji, značenje se dodijeli), važniji je izraz, u igranju riječima, da se bude drugačiji, premda u tome smislu pojedini izraz može dobiti određeni semantički kontekst, značenje (pomak), koji nema njegov ekvivalent.

6.2. Jezici koji su utjecali na formiranje slenga u Hrvatskoj

Iako se o socijalnome raslojavanju jezika može govoriti već u srednjovjekovnoj podjeli društva (s izuzetkom u antici, ali ne vrijedi za cijelo sta-

novništvo toga doba) na, primjerice, seljake, dvorane, aristokrate i uslužno osoblje, a posebice pri konstituiranju kompleksnijih srednjovjekovnih, gradskih sredina, o slengu, kako smo ga odredili gore, može biti riječ pri pojavi obrazovnih sredina (u Zagrebu je to 1607). Kako je postotak pismenosti, obrazovanosti u Hrvatskoj neznatan do 19. stoljeća, o slengu u Hrvatskoj najprihvatljivije je govoriti od toga doba, što ne znači da do 19. stoljeća nije bilo idioma sličnih slengu, žargona je, svakako, bilo, i da oni nisu utjecali na formiranje kasnijega slenga, čiji se ostatci možda i danas nalaze u slengu. U usporedbi s drugim europskim sredinama, npr. francuskom, talijanskom, njemačkom, španjolskom, u nas su neki supstandardni idiomi (argo – prijestupnika, sleng – đaka i studenata ili mladih), vrlo mladi (usp. Uhlik 1954:6). Jedni od najstarijih zapisa argotskih i sličnih izraza jesu možda u Belostenčevu rječniku, dovršenu 1671. (Belostenec, primjerice, bilježi *cinkati* u sličnu značenju u kojemu se danas upotrebljava ta riječ u slengu), kao i potvrde u Kanižlića (*cigla, opeka* 'kruh'; v. Hamm 1939/40:244).

Pri definiranju riječi iz njemačkoga, talijanskoga, turskoga i mađarskoga, koji su bili superstrati, što se vidi iz količine takvih elemenata u hrvatskome jeziku, valja biti oprezan. Pitanje je je li u takvim slučajevima riječ o slengu ili možda samo dio toga korpusa pripada slengu.

Začetke današnjega slenga i svakoga iskonstruiranog idioma,²⁶ možda prije argoa, tajnoga jezika, jezika podzemlja ili ulice, čiji su pripadnici bili govornici i slenga ili su bili s njima u kontaktu (prvi je zapis slenga onaj J. Hamma iz 1939, a upućuje na vezu s argoom), treba tražiti u romskome jeziku; između ostaloga, oni su odredili naziv prvoga takva, svojega, idioma – *šatrovačkoga*, koji se govorio pod šatorima, gdje su prebivali Romi. Evo što Rade Uhlik kaže o tome: »Šatrovački govor prosto je začinjjen riječima i obrtima jezika susjednih naroda. Treba vazda imati na umu da su se u nedavnoj prošlosti, naročito na državnim granicama i na saobraćajnim čvorovima ukrštavali operativni sektori krijumčara raznih nacionalnih boja. Mnoge etničke i slične grupe dale su tu svoj doprinos. Među njima zauzimaju vrlo vidno mjesto i Cigani. To se može reći naročito za naš šatrovački govor koji je u poređenju sa nekim drugim dosta oskudan, ali koji ciganizmima procentualno više obiluje od većine ostalih argoa. To se može lako objasniti činjenicom da kod nas ima neobično veliki broj Cigana« (Uhlik 1954:6).²⁷ Naravno, ti su romizmi, pretpostavljamo (i prema broju

²⁶ Žargona je vjerojatno bilo otkad postoje obrti.

²⁷ *Šatrovački* je u nas prvo označivao idiom koji mi nazivamo argo (dakle idiom prijestupnika), poslije je naziv značio i šire upotrebljavani idiom koji odudara, oponira standardnome jeziku, a koji graniči s razgovornim jezikom (v. Šoljan–Slamnič 1955)

riječi u hrvatskim slengovima), u većoj mjeri ipak karakteristični za područje BiH i Srbije te Makedonije, a manje za Hrvatsku, između ostaloga, Uhlik kaže ovo: »... određeni doprinos šatrovštini dali su i malobrojni hrvatsko-slovenski Cigani na sjeverozapadu«. Ti romizmi došli su u hrvatske slengove ili izravno od Roma ili posredstvom srpskih, beogradskoga slenga, ili bosanskih, sarajevskoga, odnosno njihovih argoa. No takve su riječi zapaženije u Zagrebu, dok ih u Splitu, barem prema malome popisu Radovana Vidovića, nije bilo.²⁸ Neke od takvih ušle su u širu jezičnu uporabu, pa su zapravo dio tzv. razgovornoga jezika, npr. *oguglati* 'otupjeti', *giljati*, *giljaviti*, *gljavati*/*glavati* 'ići, hodati, šetati, bježati'²⁹ i sl., a od toga *odgiljati* 'otići', *ugiljati* 'ući (iznenadno)', *dogiljati* 'doći, pješice ili u prijevoznome sredstvu', prema rom. *geljom* 'išao sam'³⁰ (*čikati* 'pušiti', onda i *čik* 'opušak', moguće je da je prema romskome *čikali* 'zemljana lula', iako prema HJP-u to je od njemačkoga *Tschik* a to od francuskoga *chique*). Ostale riječi romskoga podrijetla u hrvatskim su slengovima: *bangav* 'hrom, glup', prema gurbetskome *bango* 'kriv, grbav' (za prosjaka Gurbeti kažu *bango*

– ono što mi danas nazivamo slengom.

S druge strane, rečeno ne znači da nekoč nije postojao i sleng s drugim izrazitim obilježjima i ako jest, a vjerojatno jest, pitanje je i zanimljivo je kada je došlo do promjene (na što bi neka istraživanja historijske ili povijesne sociolingvistike mogla dati odgovora). No svakako prvi naziv za takav idiom u nas – *šatrovački*, označivao on argo ili sleng (odnosno oboje) – u vezi je dakle s romskim jezikom. Osim toga, ostaje ipak uočljivo da se taj korpus uglavnom odnosi na zagrebački sleng, iz kojega je, vjerojatno najčešće tim putem, dolazio u druge hrvatske slengove (v. dalje).

²⁸ To nije karakteristično samo za područje Hrvatske ili gdje se govore standardni jezici na štokavskoj osnovici. O supstratu ili prožetosti romskim jezikom riječ je i u drugih takvih idiomima u svjetskim jezicima. Na primjer, u francuskome *argou*, koji je bio prvo delikventskoga podrijetla, a danas je široko rasprostranjen idiom blizak razgovornome jeziku, tako je još otprije petstotinjak godina – najstabilniji je jezik od kojega se posuđivalo otpočetak romski (na mnoge se riječi neromskoga dodaje sufiks *-av*; prema Conde 2011:70, 502), što je oznaka 1. jd. prez. u romskome, npr. *dav* 'dajem', *čorav* 'kradem', *sovav* 'spavam' itd. (v. Uhlik 1954). Svakako je zanimljivo da je u francuskome *argou* zabilježeno *love* za novac, ali Conde (2011:532) ne navodi izvor, u nas je *lova* iz gurbetskoga romskog *love* pl. 'novac'. Osim toga Uhlik upućuje da je u bivšemu jugoslavenskom argou iz romskoga *rain* 'policajac', dok je u francuskome argou *raile* 'policijski agent'; isto tako isti upućuje na leksik različitih argoa u svijetu, među kojima se pojavljuju isti *ciganizmi*: »kao što su konj, hljeb, nož, krasti, gospodin, itd. Dakle pojmovi koji igraju vidnu ulogu u životu Cigana« (Uhlik 1954:8). Vidi za velik broj takvih riječi u argou i engleskim slengovima: Trudgill–Hernández Campoy 2009., s. v. *sleng*; *anglo-romaní*, u ruskome *argou* Volskaja 1999. ili u stockholmskome slengu i govoru nižih slojeva, što vrijedi i za Hrvatsku, Young 2020.

²⁹ Vjerojatno je od toga i *gilja*, *giljara*, *giljarica*, *giljarka*, *giljka* 'cipela; noga; (bijeg; ulica)', *gilje* 'cipele', *giljer* 'bjegunac'.

³⁰ Uhlik (1954:16) upućuje na još jednu mogućnost – *güle güle*, kako se Turci pri odlasku pozdravljaju.

nango 'sakat i bos'), ali u dijalektima postoji i *bagav* 'koji ima bolesne noge', što je prema HJP-u od tur. *bağa* 'oklop kornjače';³¹ *baralisati* 'pušiti' prema rom. *barrali* 'kamena lula'; *bulja* i *bulj* (i izvedenice), od romskoga *bul*, prvo 'stražnjica', onda prenošenjem značenja 'glava' a onda i 'djevojka'.³² Zatim *čornuti* 'ukrasti' prema romski *čorav* 'kradem', *čor* 'lopov', *čoripe* 'krađa'. Također *čuča* 'dojka; žensko spolovilo', a vjerojatno je i *čućati* 'sisati (fellatio)', prema rom. *čući* 'dojka, sisa' odnosno množini *čuča* 'grudi' ili onomatopejskoj romskoj riječi *čući* koja je srodna s riječju *cucla*; prema HJP-u pak to je od tal. *ciuccio* 'duda', tj. od *ciuccino*, ali je vjerojatnija Uhlikova tvrdnja. *Dandara* 'žena koja puno govori; glupan, budala', što je došlo najvjerojatnije iz srpskih idioma jer ondje je to značilo 'zajedljiva i čangrizava žena', što je prema romskom *dand* 'zub', *dandara* – doslovno 'zubata'. *Dasa*, *dasina*, što u romskome (*Das*) označuje Hrvata, Srbina, odnosno kršćanina koji nije Rom. Iako je ta riječ zabilježena u hrvatskim rječnicima *žargona* i *šatrovačkoga*, ona ima, barem posljednjih 30–35 godina, konotaciju srpskoga jezika. Značenje je te riječi 'mladić, muškarac, naočit, elegantan muškarac, ljubavnik, osvajač žena, kicoš'; *dasinka* 'djevojka; ljubavnica; kaćiperka', *dasulja* 'stara žena'. Zatim *delisati* 'dijeliti karte pri kartanju; dati nešto od ukradene robe' (prema Uhliku vjerojatno od nekoga stranog infinitiva naslonivši se na oblik 3. jd. prez. glagola *dav* 'dajem', tj. *del* 'daje'); *dilkan* 'lud; budalast; neuračunljiv; blesan', prema Uhliku to je od gurbetskoga *dilo* 'blesav, luda i dr.' (tvorba dakle kao *pivo* – *pivkan*), odnosno osnova *dil-* u značenju lud postoji i u drugih Roma; *đanisati* 'razumjeti, shvatiti; gledati; simpatizirati; voljeti' prema rom. *džanav* (*džanam*), što je, prema Uhliku, u srodstvu s riječju *znam*; *džada* 'bijeg, bježanje, bježil'; ulica, put', možda prema rom. glagolu *džal* odnosno *džav* 'idem', iako je možda vjerojatnije podrijetlo tur. *cadde*, a to od arap. *ğāddā*, no ni HJP ni Skok ne donose značenje izvorne riječi (etimona), a riječ je *džada* zabilježena u svim balkanskim jezicima u značenju 'cesta, put', pa je moguće da je u prvome značenju ('bijeg, bježanje') romskoga podrijetla ili da je ono barem utjecalo na nj. Prema Uhliku *džukela*, *džuklija*, *džukac* također je romskoga (gurbetskog) podrijetla: *džukel* 'pas, rđa', ali prema HJP-u od tur. *cühela*, što je od arap. mn. *ğuhālā* (moguće je da je riječ o posuđenici iz turskoga u gurbetskome). Ta je riječ zapravo dio tzv. razgovornoga jezika, pa i dijalekata. Zatim *đuva* 'starija osoba s mnogo novca' prema gurbetski *džuv* 'uš', *džuva* pl. t. 'pare'; pa *halisati* 'jesti' i onda 'obljubiti (*cunnilinctus*)', do prenošenja takoreći nes-

³¹ Načelno je moguće i ukrižavanje likova, iako u mjesnim govorima nije neuobičajeno umetanje nosnih konsonanata pred okluzive (npr. *dumbrava*, *gunditi*), pa je teorijski moguće i takvim posredstvom iz mjesnih govora a izvorno iz turskoga.

³² Značenja su uzeta iz navedenih rječnika – RHŽ-a 2, RHŽ-a 1 i RŠG-a, pa su i likovi odande.

pojivih značenja došlo je već u romskome, *nahalisati se* 'najesti se', *hališka* 'jelo, hrana', prema romskome *hal* 'jesti'; *hapa* 'jelo, hrana', *hapati*, *hapiti* 'jesti' (jedno od značenja), prema Uhliku (1954:17) to je rezultat »onomatopoejskog podražavanja uzimanja hrane i glasovnog uticaja gurb. riječi *x a p e*, jelo, pa čak možda i turcizma *h a b*, pilula« (na što je možda utjecala i riječ praslavenskoga podrijetla *hapati* 'grabiti, uzimati'); *hevina* 'prostitutka; ženski spolni organ; vagina' prema gurbetski *xiv*, *xuv* 'rupa'; *ikiti* 'gledati, motriti; shvaćati', *ikiši* 'gledaj!, pogledaj!', prema romskoj osnovi *ik-* u značenju 'vidjeti, gledati'; *kalea* 'budala', moguće od gurbetskoga *kalo* 'crn, mrk; nesretan; nevaljast' (otuda naziv za idiom španjolskih Roma, i francuskih i portugalskih, u španjolskome – *caló*); *kar*, *kara* 'muško spolovilo (i dr.)', *boli me kar*, *kar od ovce*, *puca mi kar*, *uhvati me za kar*, *karati* 'spolno općiti', *karanje* 'obljublivanje', *kar-bunar/karulja* 'žensko spolovilo', *karina* 'veliko muško spolovilo', *karnuti* 'obljubiti', i druge izvedenice, od romskoga *kar* 'muški spolni organ';³³ *kerna* 'kuća; štala; skrovište; gostionica', *kira* 'kuća; krčma, gostionica' prema hrv.-slov. romski *kher* 'kuća'; *kerija*³⁴ 'rakija' gepavačkoga podrijetla, *kerki* u hrv.-slov. Roma 'rakija' (doslovno 'gorka'; vjerojatno posuđenica iz slavenskih jezika); *kandija* 'zahod' prema romski *khandi* 'smrdljiva', *kandisati* 'smrdjeti', *kandiše* 'smrdi', *kandisara* 'kolodvor' prema romski *khandel* 'zaudara', *khandi* 'smrdljiva' i sl., zatim *kandilo* 'stražnjica', *kandanje* 'smrad' prema istome; *kanj* 'stražnjica', *kanja* 'stražnjica, glava', *kenjati* (i izvedenice: *kenjac* 'govno', *kenjalo*, *kenjanac*, *kenjanje*, *kenjara*, *kenjarnik*, *kenjati ko dumer*, *kenjati šmajsera*, *kenjati žilete*, *kenjator*, *kenjkalo*, *kenjatori imaju pir*, *kenjaža*, *kenjkalo*, *kenjkavac*) 'vršiti veliku nuždu' (osnovno i jedno od značenja), *kanjiti* 'obljublivati u anus' prema gurbetski *khan* 'smrad'; *kulana* 'zatvor', a vjerojatno i *kulovica* (reg.) 'stražnjica', prema općeromskome *khul(m)* 'izmet'; *lačano* 'dobar osjećaj (u narkomaniji)' vjerojatno je od općeromskoga *lačho* 'dobar'; *laviška* 'krađa', prema argotskom izrazu *lavisati* 'ukrasti, uzeti', a taj od romskoga *lav* 'uzmem'; *lil/liluška* 'putovnica', *liliška* 'pismo', *lilika* 'novac (500 eura)' prema općeromskome *lil* 'svaki list papira, ispisan ili prazan; pismo; knjiga; isprava; novčanica'; *lindik* 'klitoris' preko gurbetskoga *lindiko* (a izvorno riječ nije romskoga podrijetla); *lova* 'novac', i izvedenice, prema općeromskome *love* (mn.) 'novac'; *mara* 'tuča, pa batine; milicijska kola'³⁵ i od toga *marisati* 'tući; krasti', *marnuti* 'udariti; ukrasti', *marisana* 'tučnjava', *marisanje* 'krađa; tučnjava', *mar* 'udri!; uzmi!; nosi!' prema općeromskome *marav* 'uda-

³³ U romskome preneseno označuje i muškarca ili junaka.

³⁴ Ovaj lik podsjeća na šatrovački, odnosno na premetanje slogova (što držimo danas idiomom šatrovačkim).

³⁵ Zadnje značenje drugoga je podrijetla.

rim, ubijem' i prema albanskome *marr* 'uzmem' (Uhlik drži da su se spomenuta dva oblika i značenja ukrižala da ih je teško razlučiti); *mindža* 'ženski spolni organ', i izvedenice, a sinegdohom i 'djevojka, žena', prema romskome *mindž/minž* 'isto'; *matilo* 'alkoholno piće' prema romskome *mato* 'pijan', *matilo* 'napio se'; *penisti* 'govoriti, reći' prema romskome *phenav* 'kažem'. Romskoga su podrijetla zacijelo i *mangaš* 'mangup', *manga* 'mangup; moćna, ugledna osoba; osoba na visokome položaju; fizički snažna osoba', od *mango* u vlaških Roma G os. zamj. 1. jd., posesivnoga karaktera, pa može značiti 'moj', skraćeno od 'moj prijatelju'. Moguće je da su u vezi s, možda već kolokvijalnim, izrazima *kidaj!* 'bježi', *kidnuti* 'pobjeći', *kidati* 'bježati', *kidanje* 'bijeg, bježanje', *kidavela* 'bijeg, bježanje, bježi!' romski *kidav* 'berem, kupim, bježim', *kidavel* 'on natjeruje nekog u bijeg', *kidav la* 'bježi', uz turcizam, sličan likom, *kidisati* 'činiti nasilje nad kime/silu komu; navaljivati, nasrtati, stušiti se na koga'.³⁶ Moguće da je došlo i do ukrižavanja likova, jednako kao što je moguće da je došlo do pomaka značenja riječi *kidati* odnosno da je riječ o kakvoj staroj osnovi, usp. let. *kwdit* 'tjerati', prema HJP-u. Zatim *kokalina* 'kost; meso' prema romskome *kokalo* 'kost; školjka' (izvorno iz grčkoga). Uhlik misli da je možda i glagol *izmotavati se* romskoga podrijetla jer *izmotavav* u jednome romskom dijalektu doslovno znači ispričavati se, tj. opravdavati se (usp. tur. *matuv* 'senilan; zbunjen, blesav'). Zatim *motaviška* 'pametan' (< *motavisati*).³⁷ Moguće je da je i potpomognuto jedno drugim odnosno da je došlo i do ukrižavanja likova hrvatskih i romskih. *Pijaviška* 'pijan; pijanac; piće; pijanka' prema gurbetski *pijav*, *pijav* 'pijem'. Zatim sinonimski niz, varijante, *sofkati* 'spavati', *soviti* 'spavati' (jedno od značenja), *sovisati* 'spavati', *soviška* 'spavanje', *sovka* 'spavanje', *sova* 'spavanje' (jedno od značenja), *sovijaner* 'spavanje' prema rom. *sovav* 'spavam', hrv-slov. romski *sovi* 'spavati'. *Rain* 'policajac' prema romski *raj* 'gospodin', što je u srodstvu s indijski *rājā* ili *radža* i lat. *rex* (u francuskome argou pak *raile* 'agent'); *Romić*, *Romiška* 'Rom' prema romskome *Rom*; *si* 'da; dobro, u redu (tu riječ izgovara džepar kad izvuče novčanik da bi to javio pomagačima)' prema gurbetski *si* ili *hi* 'je, jest';³⁸ *šunto* 'zatvorski stražar', prema Uhliku možda je i to od rom. uzvika *šun-ta!* 'čuj der'. Zatim *taviti* 'kuhati' prema gurbetski *thavarav*, stegnuto *tharav* 'palim, prevarim'; *tara* (reg.) 'rakija', u vlaških Roma *tari* 'rakija'; *divina* 'krijumčareni duhan', prema Uhliku nastalo od *dim* i *tuvina*, što je od romskoga

³⁶ V. HJP; jedno od značenja.

³⁷ Neki to povezuju s motanjem riječi, ali vjerojatno je od rom. *mothovav* 'reknem, pokažem' (od *muj thovav* 'namjestim usta'; Uhlik 1954:23).

³⁸ Prema hrvatskome ili prema srpskome riječ *si* 'jest' dobila je u romskome i značenje afirmativne riječce (Uhlik 1954:26).

*thuv*³⁹ 'dim' + sufiks *-ina*.

Kao što je vidljivo riječi je iz romskoga poprilično, a u bosanskohercegovačkome slengu vjerojatno ih je više, jer Uhlikov popis sadrži više riječi. Podrijetlo pak sufiksa *-iška* nije posve jasno, ali je, čini se, povezan s romskim jezikom, nekad vrlo produktivan u tvorbi riječi ili dodavanju na riječ s već postojećim značenjem, npr. *superiška*, *bokseriška* 'boksački meč', *čipeliška* 'čipela', *čokoliška* 'čokolada', *džemperiška* 'lijep džemper', *gardiška* '(osobna) garderoba, odjeća', *kokiška* 'piće coca-cola'. Prvo, taj sufiks pripada samo supstandardnim idiomima, ali ne i standardnome jeziku. Bugarški (2006:132) u nekim slučajevima (riječima) drži da je riječ o sufiksu *-ka* koji se dodaje riječima sa sufiksom *-iš* (također izvorno slengovskom sufiksu u srpskom jeziku, za razliku od sufiksa *-iš*, ali ne i u hrvatskome jer su se u supstandardnim idiomima na nekim područjima, što je odraz, katkad, dijalektne raslojenosti, izjednačila ta dva sufiksa; u nekim zonama vjerojatno i postoji razlika), npr. *biciš/biciška*, *kompíš/kompiška* (no može biti i *bic*, što postoji, *biciška*, *komp* > *kompiška*). Mi držimo da je riječ o sljedećemu: taj je završetak vrlo čest bio u argou (i odatle je podrijetlo tom sufiksu u slengu), v. npr. riječi u radu Uhlika (1954). Iako je argo bio povezan s romskim jezikom, odakle je crpio svoje izraze, kako smo već bili rekli, taj sufiks nije čini se odande. Riječ je najvjerojatnije o deverbalnome sufiksu *-ka* kojim su govornici nekadanjega argoa (bosanskoga i srpskoga) tvorili imenice od glagola na *-isati* s osnovom iz romskoga jezika: *halisati* (> *hališka*) > *hališka* (prema gurbetskome *hal* 'jesti'); *bašalavisati* 'svirati' > *bašalaviška* 'svirka', prema romskom *bašalav* 'sviram'; *lavisati* 'uzeti, krasti' > *laviška* 'kradljivac; krađa', prema romskom *lav* 'uzmem'; *čorisati* 'krasti' > *čoriška* 'kradljivac', prema romskom *čor* 'lopov', *čoripe* 'krađa' itd.; *delisati* 'dati' > *deliška* 'davalica', prema romskom *del* 'daje'; *džalisati* 'ići, hodati, bježati' > *džališka* 'pješač; bježi! i dr.', prema romskom *džal*; *džanisati* 'znati, umjeti' > *džaniška* 'pametna; pametan čovjek; pametno govorenje', prema romskom *džanav*; *havisati*, *hohavisati* 'lagati' > *haviška*, *hohaviška* 'laž; prijevara', prema romskom *hohavav* 'lažem'; *kurisati* 'cohabiter' > *kuriška* 'coitus', prema romskom *kurav* 'obljubim' (tu je mogla utjecati i domaća riječ za muški spolni organ); *mangisati* 'iskati, prositi' > *mangiška* 'prošnja', prema romskom *mangav* 'išćem, prosim'; *motavisati* 'govoriti; smotati' > *motaviška* 'razgovoran i dr.', prema romskom *mothovav* 'kažem'; *merisati* 'umrijeti' > *meriška* 'mrtvac; mrtav; smrtonosan', prema romskom *merav* 'umrem'; *pabaravisati* 'pušiti' > *pabaraviška* 'pušenje', prema romskom *phabarav* 'palim; pušim; ložim'; *sovisati* 'spavati' > *soviška* 'spavanje', prema romskom *sovav*

³⁹ Koja je u srodstvu s riječju *dim* – *thuv* (*thum*).

‘spavam’.⁴⁰ Iako u Uhlikovu popisu ima riječi bez srodnoga glagola (npr. *balavniška, bengiška, bokališka, čaviška, čuriška, ćirališka, dandiška, deliniška, diliviška*), no to za sami proces ne znači ništa, jer su i te imenice mogle biti izvedene naknadno novim sufiksom (*-iška*). Primjerice, u Uhlikovu radu mnoštvo je takvih primjera. Takvo se *-iška* počelo prepoznavati kao završetak odnosno sufiks, pa se počeo uzimati kao sufiks u tvorbi novih riječi (takav je proces najvjerojatnije bio i u drugih sufiksa, kako to dobro uočava Žagar-Szentesi za sufikse podrijetlom mađarske *-oš/-aš*, v. Sočanac i dr. 2005:70). Kako su takvi glagoli bili očito česti, bile su česte i imenice tvorene od njih.

S obzirom na podrijetlo *šatrovačkoga* (u osnovnome, prvome značenju

⁴⁰ Romskim su osnovama dakle dodavani glagolski sufiks *-isati* (koji je načelno sufiks koji se dodaje na strane osnove u srpskome jeziku, i u manjem broju na osnove davno usvojenih i domaćih riječi, v. Klajn 2005:194).

Što se tiče promjene *-iska > -iška*, odnosno promjene *sk > šk*, riječ je o sljedećemu. (Takva je promjena zabilježena i u mjesnim govorima, ne samo ili nužno pod utjecajem romanskih govora ili eventualno prema riječima s izvornim skupom *šk*, osobito inicijalnim.) Riječ je naime o prijelazu povezanu s olakšavanjem izgovora ili s jezičnom ekonomijom. Skup *sk* zahtijeva više energije odnosno napetiji je za izgovoriti od skupa *šk*, a, s druge strane, glasovi su s i š slični (i bliski). Naime nevezano uz to što glas *š* zvuči mekše (kao i neki drugi palatali) odnosno samo posljedično, velar je *k* okluziv koji zahtijeva (bezvučni; stoga i napet više) više energije za izgovor, a glas je *s* frikativ, kojemu se također sužava otvor, iako ne potpuno kao velarnome glasu *k*. S druge strane, pri izgovoru glasa *š* više je otvora (dosta) u usnoj šupljini (iako je i on frikativ, ali i palatal ili prepalatal). Uz to, njegov izgovor je više stražnji u odnosu na *s* (prema mjestu tvorbe), pa i to olakšava izgovor u skupu *šk*, jer je *k* velaran, zahtijeva manje energije od *š* do *k* nego od *s* do *k*. Riječ je o svojevrsnome smanjivanju napetosti i olakšavanju izgovora. Ta se promjena (*sk > šk*) osim u dijalektima nalazi i u standardnome jeziku: *viški* (a ne **viski*; iako može biti preuzet iz mjesnih govora, premda za ktetik načelno ne vrijedi isto što i za etnik, da se uzima lik koji sami stanovnici upotrebljavaju) ili *pariški, kliški* (< *Klis*), *kupreški, kraški* (< *Kras*), *arbanaški*; također u razgovornome jeziku, upravo na granici osnove i sufiksa, kao i u ostalim slučajevima odnosno u onima o kojima je riječ, npr. *tuniški* (prema standardnome *tuniski* < *Tunis*), ili pak u dalmatinskome hipokoristiku *Joško* (< *Josko* < *Jozko* < *Jozo* ili, ako se hoće, *Josko* < *Josip*). No premda je prethodno fonetsko objašnjenje točno, ostaje pitanje zašto se ne ispoljava ta promjena i u drugim situacijama (iako se, doduše, iste zakonitosti jezične ekonomije ne ispoljavaju ni u svim jezicima ni u istome jeziku uvijek), npr. u onih pridjeva u kojih je jasan sufiks *-ski* (*rimski, pulski, zadarski* itd.). Razlog može biti da govornici (ili prvi govornici) osjećaju granicu, razliku između osnove i sufiksa, pa se stvara dodatna napetost. Ne bi trebalo zanemariti to psihološko tumačenje jer, primjerice, u razgovornome jeziku, koji karakterizira stezanje dočetnoga skupa *-ao > -o*, često u participu aktivnome, ta promjena ne zahvaća dvosložne participe, koji bi time postali jednosložni (npr. *krao, dao*), jer govornici misle da ne postoje jednosložni participi (npr. *bo*, koji je rijedak). Oni naime oponašaju standardni jezik, iako istodobno stvaraju svoje osobitosti odnosno razgovornoga jezika, što i jest obilježje toga idioma (v. više Kekez 2018:110–111).

toga naziva, ne poslije ili današnjemu), odnosno argoa, i njegov utjecaj poslije u kreiranju i drugih idioma, mogli bismo zapravo reći da je (velik broj riječi romskoga podrijetla) riječ o supstratu današnjega slenga (i argoa, ponajprije). Te su riječi i izrazi ulazili u argo jer su se njihovi govornici kretali s Romima, a u sleng su ulazili preko govornika nižih slojeva, od koji su neki bili pripadnici toga miljea, a ostali su živjeli s njima, odnosno živjeli su mnogi polulegalno, kako to zna biti u nižim slojevima i nekoć. U sleng su ulazili jer su njihovim govornicima zvučali novo, svježije, zanimljivo. Takav tijek potvrđuje i donedavno istiskivanje starijih riječi u zagrebačkome slengu turcizmima, koji su prije toga kolali samo po periferiji.

Treba još nešto reći vezano uz romski i sleng. Asocijativnost, polisemičnost riječi, metaforičnost karakteristični su za sleng, ali i za romski, pa čak i u onim primjerima nespojivih značenja, kao što su spolno općiti i jesti, što upućuje na nezanemarljivu sličnost u modeliranju riječi – semantičkim preoblikama i konverziji. Postoje još neke analogije: »Njegov jezik (Roma, S. K) fantastično je iskrpljen raznim tuđim zakrpama, pozajmicama i individualnim proizvoljnim tvorevinama« (Uhlik 1954:19). Ili: »Ako igdje ima tačnosti i solidnosti, kod Cigana je sigurno nema. Tako i njihov jezik sav u pokretu i stalnom previranju, kao što su i oni sami« (Uhlik 1954:27).

Romske elemente u razgovornim idiomima Rade Uhlik objašnjava ovako: »Ciganski elemenat koji je vjekovima bio izložen gonjenju i uništavanju predstavljao je u svoje vrijeme pogodan rezervoar za rekrutovanje kriminalaca. Tako su se onda Cigani afirmisali u oblasti prestupa i zločina. Na taj način može se protumačiti upadljiva pojava da šatrovačkim govorom provejava tipičan ciganski duh, ili, kao što neki smatraju, da je ciganski jezik nadahnut šatrovačkim duhom. Stvarno, svako ko je iole upoznat sa ›šatrovštinom‹ (u našem značenju argoa, S. K.) i sa ciganskim jezikom, brzo će uočiti frapantnu činjenicu da plastičnost nekih argotizama, specijalnih obrta i izraza, živo potsjeća na 'cigansku stilistiku'« (Uhlik 1954:6).

Kao što je i romski jezik hibridan zbog utjecaja stranih jezika i govora pojedinaca, tako je i sleng, oba u stalnome pokretu (kao i argo, ali zbog drugog razloga – tajnovitosti), traženju novih rješenja.

Kao sljedeći jezik, a da nije superstrat, javlja se albanski. Prema rječniku Petrita Imamija⁴¹ (2003:30) to su sljedeće riječi u hrvatskome jeziku: *ika-*

⁴¹ Prema Bugarskome (2006) njegove su etimologije »često proizvoljne ili pogrešne«, iako smo i mi primijetili pokoji neobičnost, no kako je Imami albanskoga podrijetla, možda su u tome slučaju odstupanja neznatna.

ti 'bježati',⁴² *kinta* 'novac; stoti dio novca ili kovanica',⁴³ *klopa* 'jelo, hrana',⁴⁴ *njupa* 'jelo',⁴⁵ *rascopati* 'razbiti, rascijepati', *zacopati se*,⁴⁶ *šora* 'tučnjava', *šorati* 'tući; mokriti',⁴⁷ *šurka* 'muški spolni organ',⁴⁸ *mar* u značenju uzmi! (v. gore), *marisati* 'krasti', *marisanje* 'krađa' prema albanskome *marr* 'uzmem' (Uhlik 1954:23).

Kod nekih riječi iz romskoga i albanskoga treba biti oprezan kad ih se definira slengovskim, jer ih, primjerice *marisati*, *kenjati*, *kinta*, *klopa*, *rascopati*, *zacopati se*, nalazimo i u dijalektima, što ne mora značiti da ondje nisu došle iz gradskih idioma (kao što je moguć i obratan smjer općenito govoreći, osobito ako pojedina riječ nije bila u optjecaju na širem području, jednako kao što je moguće da pojedini izraz iziđe iz jednoga sloja i postane dijelom drugoga).

Posuđivanje iz neprestičnih ili manje prestižnih jezika nije specifičnost hrvatskoga slenga ili s ovoga područja, nego je tako i drugdje. Spomenuli smo već utjecaj romskoga jezika u francuskome argou otpočetak, dok danas dobiva utjecaje iz arapskoga, a slično je i u drugim jezicima. U engleskome *cockneyju* utjecaji su dolazili iz irskoga, u američkome slengu iz jidiša, a danas je u njemačkome utjecaj turskoga (tzv. *Kanak-Sprak*, nastao ludičkom funkcijom, v. npr. Conde 2011). Jednako kao što je u stockholmskome govoru nižih slojeva (*Low Stockholmian*) i slengu jak utjecaj romskoga i turskoga posljednjih sedamdesetak godina (Young 2020).

Izostavimo li po strani veći broj riječi stranoga podrijetla iz jezika superstrata, što nije neobično, i suvremenoga utjecaja engleskoga jezika putem masovnih medija i suvremene tehnologije,⁴⁹ kojih je zaista povećani broj, kojima se ovdje ne ćemo baviti zbog njihove poznatosti (prednost smo dali manje poznatima, a istodobno ne manje važnima, stranim utjecajima),

⁴² Prema Imamiju od albanskoga *ik* 'bježi'.

⁴³ Riječ je o kindarku ili čindarku, stotome dijelu franga (Imami), koji je (frang) bio u upotrebi do 1946., ili od kintar, stoti dio leka (HJP). Imami smatra kako je vjerojatno u Prvome svjetskom ratu pri povlačenju Srba preko Albanije riječ ušla u srpske slengove.

⁴⁴ Prema Imamiju od albanskoga *kllapit* 'žderati'.

⁴⁵ Prema Imamiju od alb. *njop* (*ngop*) 'najesti se'.

⁴⁶ P. Skok kaže, primjerice, da je *rascopati* zasigurno od albanskoga *copë* 'komad', ali za *zacopati se* 'zaljubiti' ne može biti siguran je li u vezi s time. Imami *zacopati se* povezuje s *copë* 'komad', ali i figurativno albanski *bëhem copë* 'silno nastojati'.

⁴⁷ Imami: od alb. *šura* 'mokraća', HJP *šora* od alb. *shorrë*.

⁴⁸ V. bilješku 47.

⁴⁹ Engleski jezik s hrvatskim jezikom nije bio u neposrednu kontaktu, a čini se, utječe na nj više od jezika s izravnom dominacijom.

ostaje nam još pokoja riječ iz ruskoga jezika, npr. *dumati*; *nervčik*;⁵⁰ *dženge/dženga/džengi*, *genge* ‘novac’; *kazačok* ‘obljubljivanje žene dvaput zaredom’; *matros* ‘mornar; naziv za osobu koja nosi mornarske majice’; *raspašoj* ‘veselica, pijanka; nered; stanje pod utjecajem pretjerane količine alkohola i/ili droge’; *raspašojka* ‘razuzdanost; veselica; nered’ (sufiksom *-ka*); i, eventualno, japanskoga prenošenjem značenja, npr. *kamikaza* ‘đak; ružna, prištava osoba; prišt na sredini čela’ ili *rašomonac* ‘voajer; patološka osoba’. Što se tiče jezika mađarskoga, njemačkoga, talijanskoga, turskoga, može se pretpostaviti da oni dominiraju ili su dominirali u slengu na onim područjima koji su bili pod upravom tih naroda. Tako na sjeverozapadu prevladavaju njemačke i mađarske posuđenice (iako je broj mađarskih posuđenica daleko manji, osobito u usporedbi s njemačkim na istome području, zbog materijalne kulture koju su prenosili njegovi govornici), na istoku također, uz turske, na jugoistoku i jugozapadu talijanske, uz ponešto turcizama. Dakako, to ne znači da na pojedinim područjima nema drugih utjecaja od spomenutih jezika. To se najčešće događa utjecajem pojedinoga gradskoga idioma na drugi, iako u povijesti i drugim posrednim putem, primjerice talijanizmi su na sjeverno područje Hrvatske dolazili preko Beča, odnosno austrijske vlasti (Jernej 1956 prema Sočanac i dr. 2005:24), ili pak dijalektima, narječjima u kontaktu, doseljavanjem govornika određenoga dijalekta, narječja u pojedinu gradsku (ili seosku) sredinu. Danas je jezik koji je zahvatio sva područja Hrvatske – engleski – potiskujući ostale odnosno preplavljujući sleng u Hrvatskoj. No obratio bih ovdje pozornost na nekoliko pojedinosti na morfološkoj odnosno tvorbenoj razini, od kojih sve zasigurno i nisu općepoznate i koje pripadaju zapravo tipološkoj srodnosti (barem u nekim slučajevima), a koje su znakovite jer vrlo dobro predočuju strane utjecaje i potvrđuju tezu o slengu kao idiomu hibridu koji pri stvaranju riječi rabi sve jezično iskustvo pojedinca.

Prvi je takav primjer sufiks *-oš*, mađarskoga podrijetla,⁵¹ kojim se u ma-

⁵⁰ Pitanje je pripadaju li, ili su pripadale, te dvije riječi razgovornome jeziku ili pak slengu, prije prvome.

⁵¹ Posve preuzete riječi iz mađarskoga s tim sufiksom u hrvatskome su, primjerice: *doboš*, *đilkoš*, *varoš*. Riječ je zapravo u mađarskome o sufiksu *-s*, a *o* je dio osnove. (Više o tome v. npr. u Sočanac i dr. 2005:70).

Babić (2002:69–72 i dalje) u svojem djelu o tvorbi riječi u *književnome* jeziku spominje sufikse *-oš* i *-aroš*, ali ih označuje, stavlja u skupinu sufiksa s malim brojem izvedenica, mnogi sa samo jednom ili nekoliko, slabo plodnima, no pitanje je (unatoč i tome) koliko je sufiks *-oš* dio ili bio stvarno dio standardnoga jezika, izuzev danas riječi *brucoš* (v. dalje), koju primjerice Skok (1971, s. v. *bruka*) spominje kao dio zagrebačkoga studentskog govora (kao i Slamnig; Soljan 1955). Naravno, svi likovi: riječi, afiksi i dr. mogu ući iz razgovornih (pa i slenga kao takva) ili nestandardnih idioma (osim toga, sufiks *-oš*, i cijele riječi s tim završetkom, postoje i u organskim, mjesnim, govornima,

đarskome tvore imenice, a koji je svojedobno bio vrlo popularan u tvorbi imenica u slengu, općih, npr. *činkaroš* 'doušnik, potkazivač', *čugaroš* 'pijanac',⁵² *dodoš* 'doseljenik', *dilkoš* 'glupan, budala', *đilkoš* 'gizdelin, kicoš', *kicoš*,⁵³ *brucoš*,⁵⁴ *nogoš* 'nogometaš; nogomet', *rukoš* 'rukomet', *žicaroš*, *laktaroš*; i vlastitih imenica, npr. *Dalmoš*, *Cigoš*, često hipokorističnoga karaktera, pa i pridjeva, npr. *cugoš* 'pijan'. U novije vrijeme u primjeru *nogoš* 'nogomet' istisnuo ga je sufiks domaćega podrijetla *-ač*, *nogač*. U primjeru *Cigoš* noviji je ili uobičajeniji *Cigić*, sa sufiksom *-ić*. Uz navedene navest ćemo i ostale primjere iz Sabljakovih rječnika (riječ je o jednome od najplodnijih sufiksa u slengu): *bagoš* (Valpovo) 'vrsta lošeg panonskog duhana' (mađ. *bagó*), *bunaroš* 'džepar', *cajkoš* 'policajac', *cajoš* 'policajac', *cjeparoš* 'grub igrač (u nogometu)' (sufiks je *-aroš*), *čvinkaroš* 'strašljivac' (sufiks *-aroš*, osim ako ne postoji *čvinkariti*), *čvikoš* 'čovjek s naočalama', *čikoš* 'pušač', *čukaroš* 'švercer satovima' (sufiks *-aroš* jer je *čuka* 'sat'), *doktoš* 'liječnik', *drkaroš* 'onanist; nesposobnjaković' (sufiks *-aroš*), *drkoš* 'isto', *drogaroš* 'narkoman' (sufiks *-aroš*), *drparoš* 'kradljivac' (vjerojatno prema *drpariti*), *džabalebaroš* 'besposličar, gotovan', *džeparoš* 'džepar', *faćkaroš* 'ženskar' (sufiks *-aroš*), *fektaroš* 'besposličar; koji živi od pozajmljivanja novca' (sufiks *-aroš*, prema *fektati* 'tražiti, moljakati; pozajmljivati, izmamiti'), *frkaroš* 'strašljivac, koji se plaši' (sufiks *-aroš*), *fukaroš* 'obljublivač' (sufiks *-aroš*), *grebaroš* 'koji izvlači ustrajno korist iz drugoga' (sufiks *-aroš*), *heroš* 'heroj, junak', *impoš* 'impotentan muškarac', *inoš* 'sluga; šegrt; lakej; sobar' (mađ. *inas* 'sluga; lakej'), *izoš* 'osoba iz istočnih krajeva', *kartaroš* (Osijek) 'kartaš' (sufiks *-aroš*), *kesaroš* 'koji krade iz džepova' (prema *kesariti* u istom značenju), *klataroš* 'besposličar; lualica; osoba bez cilja', *kloparoš* 'proždrljivač' (*-aroš*), *kocoš* 'kockar', *legoš* 'osobna iskaznica', *logoš* 'vojni bjegunac', *makljaroš* 'onaj koji tuče, siledžija' (*-aroš*, prema *makljati* 'tući, udarati'; iako bih prema jezičnome osjećaju rekao da postoji i *makljariti*, barem u *zmakljariti*), *makoš* 'svodnik', *micoš* 'milicajac/policajac' (sufiks *-oš*, ili je riječ o *c* iz osnove), *mozgaroš* 'pаметan čovjek' (vjerojatno sufiks *-aroš*), *mućkaroš* 'va-

od istoka do juga, uključujući i prezimena tvorena njime, npr. *Matoš*, *Juroš*) u standardni jezik (upravo je to ono što i tvrdimo u ovome radu).

⁵² U ovome primjeru najvjerojatnije je riječ o sufiksu *-aroš*, i to vjerojatno stoga što jer *cugoš* ima pridjevsko značenje, prema *žicaroš* < *žicariti* (*žicaroš* može biti i od *žicar*), *laktaroš* < *laktariti se* i dr., iako prema jezičnome osjećaju (primjeri su iz oba RHŽ-a) rekao bih da može doći i u imeničkome značenju. U prethodnome pak primjeru (*činkaroš*) moguć je također sufiks *-aroš*, ali postoji uz glagol *činkati* i glagol *činkariti*.

⁵³ Posuđena je cijela riječ *kócos* 'rašćupanko', uz fonološku promjenu, prema HJP-u.

⁵⁴ Prema HJP-u od lat. *brutus* 'težak, glup' + mađ. *-oš*. Prema Skoku (s. v. *bruka*) riječ je u vezi s glagolom *brukati (se)* odnosno njegovom varijantom *brucati* u značenju 'naglo poletjeti, sunuti, buknuti'. Prema novijim rječnicima dio je standardnoga jezika, kao i *kicoš*.

ralica, prevarant' (sufiks *-aroš*), *muktaroš* 'koji uvijek izvlači korist' (sufiks *-aroš*), *njupoš* 'ljutitost, srdžba, gnjev; jedi!', *partoš* 'član Partije, bivšega Saveza komunista', *pecaroš* 'kradljivac; hvatač; osoba koja preuveličava, izmišlja' (sufiks *-aroš*), *petljaroš* 'džepar' (sufiks *-oš*, prema *petljari* u istome značenju), *picaroš* (Split) 'učenik koji bježi s nastave' (sufiks *-aroš*, prema *picati*), *pičkaroš* 'ženskar' (sufiks *-aroš*), *primoš* 'primitivna osoba', *prparoš* 'strašljivac' (sufiks *-aroš*), *rednjaroš* 'doušnik' (nejasno podrijetlo), *sjecikesaroš* 'džepar' (vjerojatno sufiks *-aroš* jer je *kesa* 'novčanik', iako postoji i *kesariti*, ali nema smisla), *studoš* 'student', *suknjaroš* 'ženskar, zavodnik' (sufiks *-aroš*), *šljakaroš* 'radnik; džepar' (sufiks *-aroš*), *tapkaroš* 'preprodavač ulaznica, karata' (sufiks *-oš*, prema *tapkariti* u istome značenju), *tezgaroš* 'onaj koji tezgari, dodatno zarađuje, na raznim mjestima', *tipkaroš* 'doušnik, potkazivač' (sufiks *-aroš*, prema *tipkati* u istom značenju), *trakoš!* 'pazi, gledaj! (prema *trakati* 'gledati, promatrati, izviđati'), *trtaroš* 'strašljivac, kukavica' (prema *trtariti*), *trtoš* 'isto' (prema *trta*), *unđaroš* 'kradljivac koji krade po stano-vima' (nejasna podrijetla), *valjaroš* 'kradljivac u javnom prijevozu' (sufiks *-aroš* prema *valjati* 'varati, obmanjivati i sl.'), *zrakoš* 'gledaj, pazi!' (prema *zrakati* 'gledati, promatrati, vrebati okom').

Orsolya Žagar-Szentesi misli kako je mađarskoga podrijetla i sufiks *-aš*,⁵⁵ koji je produktivan i u standardnome jeziku, npr. *odbojkaš*, *hokejaš*, *harmonikaš*, *logoraš*, *školjkaš*, ali i u slengu, npr. *apaš* 'simulant, prijetvorna osoba', *cvikeraš* 'čovjek koji nosi naočale', *klikeraš*, *kompjuteraš*, *ziheraš* 'koji ne riskira; bojažljiv; provalnik'.

Drugi je primjer sufiks *-os*, prema ugledanju na španjolski nastavak *-s*,⁵⁶ koji označuje množinu u španjolskome jeziku, odnosno prema završetku *-os*. Prema tome obrascu⁵⁷ tvore se riječi vjerojatno kako bi bile prepoznat-

⁵⁵ V. Sočanac i dr. 2005:70.

⁵⁶ U španjolskome je *o* dio osnove, barem u onih imenica koje nemaju par muški rod/ženski rod, kao *oro* 'zlato', *mito* 'mit', *vino* 'vino', odnosno koje nemaju morfema roda, iako se načelno u španjolskome jezikoslovlju upotrebljava termin *tema* u flektivnoj morfologiji (koja je rezultat kada se maknu gramatički morfemi), a u morfologiji tvorbe riječi termin *osnova*.

S druge strane, dok se u hrvatskome slengu stvaraju riječi prema završetku riječi iz španjolskoga jezika *-os*, tako se u najsuvremenijemu argentinskome slengu (proces još u tijeku, među mladima) stvaraju riječi, čini se, prema slavenskome završetku *-ovič*, odnosno *-ovih* u španjolskoj grafiji, npr. *picantovich* 'zabavan, lijep, simpatičan' (u prenesenome značenju, prema osnovnome značenju 'pikantan' riječi *picante*; spomenuti je primjer najuobičajeniji). Riječ je o sufiksu koji je vrlo čest među današnjim mladima (Poggi 2021). I to potvrđuje da sleng kao idiom rabi sve jezično iskustvo pojedinca.

⁵⁷ Gdjedje je moguće i ukrižavanje s likovima iz klasičnih jezika, osobito ako te riječi dolaze iz žargona (struke) i ako su podrijetlom iz grčkoga i latinskoga, a gdjekad je moguće da su preuzeti posve iz grčkoga – *lezbos*.

ljive i drugačije, ali koje nisu u množini, npr. *alkos* 'alkoholičar', *apos* 'lje-karna', *Bosančeros* (sufiks je zapravo *-čeros* ili *-eros*, poznati španjolski završetak, sufiks *-ero*, ako se uzme da je na njezino nastajanje utjecala i riječ *Bosančina*, a moguće je i ukrižavanjem s riječju *Komančeros*, tj. *Komančero*, istoimenome kaubojskom filmu – *Komančerosi*, *The Comancheros*, usp. Žanić 2010), *narkos* 'narkoman', *fotos* 'fotograf; fotografija', *frigos* 'hladnjak; frigidna žena', *fukos* 'uličarka, prostitutka', *homos* 'homoseksualac', *lezbos* 'lezbijka', *silos*⁵⁸ 'nasilnik', *tupamaros* 'gnjavator, dosadnjaković, ograničena osoba' (preuzeta cijela riječ – pripadnik urugvajске ljevičarske gerile), *Cibosi* 'košarkaši Cibone'. (Neke od tih riječi: *alkos*, *apos*, *narkos*, *fotos*, *homos*, moguće je da su nastale sufiksom *-s*, v. dalje još.) Kao i u slučaju sufiksa *-oš* odnosno *-aros* katkad nije riječ o sufiksu *-os* nego o završetku *-os* a o proširenome sufiksu, kao što se vidi već u primjeru *Bosančeros*. Kako je riječ trenutačno o jednome od najplodnijih sufiksa u slengu, navodimo sve primjere iz Sabljakovih rječnika i osvrćemo se na proširenost sufiksa u tim primjerima kao i na postanak riječi ako nam je jasan ili ustanovljiv (odnosno ondje gdje nije posve proziran): *klipanderos* 'klipan' (Split; vjerojatno prema *klipander*), *glupanderos* 'glupan, budala' (vjerojatno prema *glupander*), *čobos* 'primitivac, prostak; navijač s obilježjima; bubnjar', *Šipos* 'Albanac', *Amerigos* 'Amerikanac' (vjerojatno prema Amerigu Vespucciju, po kojemu, netočno, nosi ime Amerika, a možda još i ukrižavanjem/pojačavanjem s *amigos* 'prijatelji', čestom riječi u španjolskome jeziku i filmovima, osobito u oslovljavanjima u Južnoj Americi i filmovima, odnosno ozvučivanjem suglasnika *k* i dodavanjem sufiksa *-os*, što podsjeća na *amigos*, tj. na španjolski), *Cigos* 'Rom', *čevosi* (pl.) 'čevapčići', *cvikos* 'strašljivac' (prema *cvikati*), *debos* 'debil', *debilos* 'debil', *delkos* 'delikvent' (sufiks moguć *-kos* ili čuvanje *k* iz osnove, *del-k-os*, odnosno interfiks), *džepos* 'džepar', *đitros* 'gitarist' (< *đitra* 'gitara'), *emigos* 'emigrant', *fudbos* 'bubnjar', *gastos* (prema njem. *Gastarbeiter*), *glupanjikos* (Split) 'budala, glupan' (sufiks je zapravo *-njikos*, ili *-jikos*, kojim se zvučnom asocijacijom asocira na španjolski; uostalom, neke riječi u španjolskome završavaju na *-ico/s*, deminutivni je to sufiks, a i *nj* je prepoznatljiv španjolski glas/fonem), *hemos* 'hemeroid', *heptos* 'heptanon', *hepčos* 'isto' (sufiks *-čos* ili *-os* ukrižavanjem s *hepač* 'isto'), *Jugos* 'Jugoslaven', *junkos* 'ovisnik o drogi, narkoman' (vjerojatno prema engl. *junkie*, i u hrv. također u istome značenju, ali je pitanje izgovara li se *džankos* ili *junkos*), *kantaros* 'velika stražnjica' (prema *kanta* 'stražnjica', sufiks *-aros*, ili prema *kantarisanje* 'obljublivanje' sa sufiksom *-os*), *kartiljeros* 'igrača karta' (tu je sufiks zapravo *-iljeros* prema španjolskim likovima kao

⁵⁸ U ovome primjeru potencija je izraza veća jer postoji ista riječ u hrvatskome jeziku.

guerrillero 'koji vodi gerilski, partizanski rat', *martillero* u Argentini i dr. državama J. Amerike 'voditelj dražbe', *membrillero* 'stablo dunje' itd.), *kaskaderos* 'kaskader', *kokos* 'kokain' (prije nego sufiksom *-os*, rekao bih da je nastao zvučnom sličnošću prema riječi *kokos*, koji je isto bijel iznutra kao i kokain), *komandos* 'narkoman' (preuzeta cijela riječ, preko engleskoga i s engleskim pluralom), *komančero(s)* 'komunist' (preuzeta cijela riječ), *komunjaros* 'komunist' (prema *komunjara*), *krimos* 'pripadnik kriminalističke policije', *labos* 'laboratorij' (iako je u ovome slučaju moguć sufiks *-s*, kao i u nekim drugim primjerima), *legos* (Osijek) 'prijatelj, kolega' (< *lega*), *lokos* 'član zagrebačkoga sportskog društva »Lokomotiva«' (tu i u *cibos*, *labos*, *apos* i sl. može se gledati, kao što je i rečeno, i kao nastavak *-s*, osobito jer su stariji nazivi, jer osnova završava na *-o*, prije nego što je postao sufiks *-os*), *lulos* 'narkomanska lula', *lumpos* 'zabava, pijanka, terevenka' (prema *lumpati* u istom značenju, a to od njem. *Lump* 'propalica; odrpanac'), *mentos* 'lud' (prema *mental*, mentalna [bolest], mentalno [zaostao]), *muktatos* 'besplatno' (*muktatos cigarete* 'pušiti badava tuđe cigarete', sufiks je *-atos*, koji iako postoji u španjolskome, tj. *-ato*, ali nije toliko čest, u usporedbi s nekim drugima, ni, posebice, tipičan; rekao bih prije da je riječ o mješancu između talijanskoga i španjolskoga jer, primjerice, *-ato*, *-atore* ima talijanski, dok je u španjolskome to završetak *-ado*, *-ador*), *mundaros* 'varalica, prevarant' (prema *mundariti*, *mundara*), *nimfos* 'nimfomanka', *no problemos* 'nema problema' (kalk engleskoga *no problem* + sufiks *-os*), *pajtos* 'prijatelj' (prema *pajdaš*, *pajdo*, s obezvučenim *-d-* osnove ili sa sufiksom *-tos*), *pederinos* 'homoseksualac' (sufiks je *-inos*, također prepoznatljiv španjolski završetak, sufiks *-ino*),⁵⁹ *pedos* 'homoseksualac', *pičeros* 'žensko spolovilo' (su-

⁵⁹ Zanimljivo je da postoji i *pederinjo* u istome značenju. Taj je pak nastao prema portuglaskome (brazilskim utjecajem) završetku i sufiksu, deminutivnome, *-inho* (poznat po mnogim nogometašima koji ga imaju u svojim hipokoristicima ili imenima). No zanimljivo je da taj nije u pluralu, za razliku od španjolskoga (uzgred, i španjolski je, među ostalim, deminutivni). Tomu je tako, dijelom, jer španjolski voli plural (koji uz to često i završava na *-os*), u kojemu je *buenos días*, doslovno 'dobra jutra', ili *buenas tardes* (doslovno 'dobri dani'), *rascacielos* (kalk engleskoga *skyscraper*; plural je samo u osnovi *cielos* te složenice, ali sama riječ nije plural), *Navidades* (doslovno: *Božići*, ali zapravo *božićni*, i *novogodišnji*, *blagdani* (iako se upotrebljava i jednina u istome značenju), *Pascuas* (doslovno: *Uskrsi*, ali tu isto tako, moguće je, označuje uskršno razdoblje, ali malo je manje uvjerljivo jer nema mnogo dana jednakovrijednih oko Uskrsa, dok je Veliki tjedan sam po sebi dovoljno snažan, a i predstavlja drugačije, zapravo oprečno, razdoblje Uskrsu; ili *felices Pascuas* 'sretan Uskrs' ili *dar las Pascuas* 'čestitati Uskrs'). Može se reći da je to španjolska sociokulturna specifičnost jezika (zalihsna množina odnosno samo gramatička, ne i semantička). S druge pak strane, Budor (1993) i Žanić (2010) navode i slučajeve portugalskoga podrijetlom sufiksa *-injo* (< *-inho*) i u liku *-injos*, npr *purgerinjos* ili *tovarinjos*. Tomu je tako jer je, najvjerojatnije, riječ o ukrižavanju sa španjolskim jezikom (ne samo općenito, zbog bliskosti dvaju je-

fiks je *-eros*, također tipičan španjolski završetak, sufiks *-ero*), *pičos* 'žena, djevojka', *primos* 'primitivna osoba', *Srbos* 'Srbin', *Šifos* 'Albanac' (nejasno je *-f-*, kakva igra vjerojatno s *-p-*), *tifosi* 'navijači' (prema tal. *tifo* + *-os*, tu se dakle spaja talijanska osnova i sufiks po uzoru na španjolski, što ne mora biti razvidno stvaraočima), *tipos* 'tip', *truljaríos* 'debeo muškarac' (nejasna semantička veza, kao ni sufiks koji bi bio, vjerojatno *-arios*; prepoznatljiv španjolski dočetak, sufiks *-ario*, sljednik latinskoga *-arius*, > hrv. *-ar*).

Još je nekoliko sufiksa posuđeno i izvorno su slengovski sufiksi (dakle nema ih u standardnome jeziku), ali im je broj primjera mnogo manji. Takav je još, na primjer, sufiks *-otka*. U Sabljaka ima samo nekoliko primjera: *razvijotka* 'harmonika', *kolektivna raspaljotka* 'grupni seks', *spaljotka* 'čudna, ekscentrična osoba; luckasta, otkaćena osoba', dok se osobno sjećam barem dvaju primjera: *razvijotka* 'fizički razvijen muškarac' (u tome je značenju i u srpskim slengovima, v. Bugarski 2006), *razvaljotka* 'stanje nakon dobra opijanja ili drogiranja'. Držim da je taj sufiks najvjerojatnije iz ruskoga, prema riječima kao *trešotka* 'blebetuša, blebetalo', *obrabotka*, *pererabotka* 'aranžman', *maljotka* 'crv, crvić' iz vremena utjecaja ruskoga jezika preko Sovjetskoga Saveza (osim toga i naglasak je na istome slogu, barem u navedenim ruskim riječima i u hrvatskim slengovima), jer riječi s tim dočekom nalazimo i u srpskim slengovima, dok ih je ondje nešto više, ali ne mnogo (Bugarski 2006:139–140).⁶⁰

zika, prema završetku *-os*, nego i prema završetku *-iño*, iako ne tako čestu u španjolskome jeziku, v. RAE), premda i u portugalskome jeziku oznaka je množine *-s*, katkada nastavak, katkada samo završetak (v. Cunha–Cintra 1984:181–189). Budor te slučajeve naziva elementima (ili riječima) iberoromanskoga podrijetla u hrvatskome jeziku, no griješi kad tvrdi da je *-inho* ili *-iño* i portugalski i španjolski sufiks, i to čest u obama slučajevima. Naime portugalski sufiks *-inho* etimološki je ekvivalent španjolskome sufiksu *-ino* (< lat. *-īnus* ili *-īnus*; RAE 2014, s. v. *-ino*; Cunha–Cintra 1984:93). U španjolskome nije sufiks. *Rječnik španjolskoga jezika* (RAE) Španjolske kraljevske akademije obrađuje sufikse, ali toga nema, ne nalazi ga se ni u *Gramatici španjolskoga jezika* (ni u priručniku s oko 1000 stranica ni u onoj istoga naziva i autora u tri sveska) Španjolske kraljevske akademije i Saveza akademija španjolskoga jezika. Riječ je o sufiksu galješkoga (tako ga donosi Vinja 1998:59), zasebnoga jezika, i koji je najrodniji portugalskome, štoviše riječ je zapravo (v. npr. Cunha–Cintra 1984:10) o jednome genetskolingvističkom jeziku, tzv. galješko-portugalskome.

⁶⁰ Dok isto tako držim da je sufiks *-ája* u srpskim slengovima možda ne izravno iz ruskoga jezika ali potpomognut njime (jer postoje i druge slavenske riječi s tim sufiksom ili završetkom, npr. *domaja*, i u srpskome jeziku, *mrtovája* 'rukavac rijeke u kojemu voda ne teče', v. HJP i usp. Bugarski, a možda i više takvih riječi u torlačkim govorima; u janjevačkome govoru je, na primjer, particip aktivni na *-ája* (*-a*) < *-al*; kao i prema drugim riječima zvukovno sličnim, a na to zadnje upućuje i Bugarski 2006), gdje je čest, npr. u riječima *pivnája*, *zakúsočnaja*, *stolóvaja* 'pivnica, kafić, bife, kantina', a osobito u pridjeva ž. r. *nevérnaja*, *verolómnaja*, *bezúmnaja*, *dérzkaja*, *meločnája*, *plohája*, *boljšája*, *stoličnaja*.

Posuđeni je i sufiks *-enzi*, npr. u *cvikenzi* 'strah; strahovati' (prema *cvikati* 'strahovati, biti u strahu', a taj prema njem. *zwicken*), *cmokenzi* 'poljubac' (prema *cmok*, onomatopejski), *no frkenzi* 'nema problema (frke)', prema nje-mačkome obliku 3. jd. imper. odnosno glagolskome dočetu *-en + zi* (*Sie*; os. zamj. 3. mn. iz poštovanja 'Vi'). Moguće je da je prvi ili jedan od prvih likova bio izvoran lik *calenzi* (njem. *zahlen Sie* 'platite'), koji se u istom značenju upotrebljavao u zagrebačkome slengu (kako na taj lik upućuje i Bugarski 2006:141). Zanimljivo je da u ovome sufiksu, *-enzi*, ili izvorno dočetu izgovorne cjeline iz njemačkoga jezika, nije došlo do morfološke prilagodbe, barem onda kada se njime tvore imenice. To je možda jedno od obilježja slenga, za razliku od standardnoga jezika i načelno mjesnih govora, iako ne svih ili u svim slučajevima.

Izvoran je slengovski sufiks i *-ijaner*: *viskijaner* 'viski', *kosijaner* 'mladić duge kose, hipi', *partijaner* 'čest posjetitelj *techno-partyja*', *pubijaner* 'policajac; detektiv; adolescent', *blesijaner* (Split) 'blesan', *diskijaner* 'diskoteka', *sovijaner* 'spavanje', *Petrijaner* 'zatvor u Petrinjskoj ulici u Zagrebu', *Gradi-*

U srpskome je slučaju možda riječ o izvornome slengovskome sufiksu (prema Bugarski 2006), ali u hrvatskome Babić (2002:69–72) donosi taj sufiks, ali ga ne obrađuje (ne daje primjere) jer je riječ o slabo produktivnu sufiksu ili je manje važan za tvorbu riječi. Slengovski je lik sufiksa mogao biti potpomognut time, ali u hrvatskim rječnicima slenga nalazimo samo jedan primjer od onih koje navodi Bugarski (2006:135–136), *kobaja* 'kobasica', pa je možda posuđena cijela riječ (uz *baja* 'sposoban, istaknut, vješt čovjek', jedno od značenja, koje se javlja i u drugim gradovima i govorima, ne samo u Splitu, kako navodi Sabljak, što je, pretpostavljamo, drugoga, nepoznata, podrijetla, moguće od tur. *baba* (> *babo*) 'otac' + sufiks *-ja*); uz još tri primjera, kojih nema u Bugarskoga, označenih *reg.* (zato, zbog te oznake, to, sufiks ili način tvorbe, može biti autohtono, a ne iz slenga): *koraja* 'niska od koralja, ogrlica', *slaja* 'sladoled; slatkiš', *znaja* 'značka' (budući da je riječ o *reg.*, moguće je da je riječ o zoni na istoku države, koja jezično dijeli neke sličnosti, obilježja sa susjednom istočnom štokavštinom, može to biti i tvorba, pa i regionalno u jezičnim obilježjima može značiti šire od regije unutar iste države, a mogu biti i posuđene te riječi preko toga pravca, osobito ako odgovaraju tvorbi u širem smislu unutar mikroregije; iako je *slája* i u Splitu, no možda je ondje posuđeno s istoka jer ima posuđenica otamo, v. Vidović 1990, uz još neke primjere koje on tako ne kvalificira). Iako bih ja rekao da je sufiks *-ja* u tim primjerima jer imamo *fritaja* (i *fritada*) (lok. Split) 'omlet; pržena jaja', *kaja* 'droga (kanabis)', *slija* 'LSD; sličica; fotografija', *peja* (lok. Split) 'petica, ocjena odličan' (za razliku od srpskoga jezika, gdje je *petaja* 'linija broj pet', Bugarski 2006:135), *praja* (lok. Split) 'pračka', *šeja* 'šestica, broj šest', ali su, općenito uzevši, mnoge takve riječi tvorene od imenica čija osnova završava na *-a* ili od imenica *a*-osnova (v. npr. riječi u srpskim slengovima, Bugarski 2006). Odnosno u hrvatskim slengovima može se govoriti (prema primjerima) o sufiksu *-ja* (s mogućom srodnošću s istočnom štokavštinom u tvorbi i/ili utjecajima ako je riječ o zoni na istoku u riječi označenih *reg.*, premda je prirodnije pretpostavljati da je riječ o jugu) a u srpskim *-aja* (ne samo dakle u imenica *a*-osnova, pri čemu su i tvorenice od tih osnova mogle utjecati na druge), potpomognutom obrascem takvih riječi u rusnome jeziku.

janer 'zatvor u Staroj Gradiški', *golfigjaner* (Rijeka) 'igrač golfa (pogr.)', *indijjaner* 'pankerska frizura; dio bubnjeva koji stoji nešto niže od osnovnoga bubnja',⁶¹ *rupijjaner* 'ženski spolni organ', *taksijjaner* 'taksist', *trijjaner* 'triper' (-*ijjaner*, -*janer*, ili -*er* prema *trijjana* 'isto', teško reći, ali prije ovo zadnje), *trupijjaner* 'tijelo', *farbijjaner* u: *udariti farbijjaner* 'bojati se, strahovati', *bocijaner* 'boca', *celzijjaner* 'Celzijev stupanj'. Sufiks -*ijjaner* njemačkoga je podrijetla, i to najvjerojatnije prema riječima poput *perzijjaner* 'perzijski sag' (danas dio i standardnoga jezika, v. RHJ).⁶²

Latinskoga su pak podrijetla sufiks -*itis*, npr. *mekitis* 'penis u impotentnoga muškarca' ili *mekankitis* (sufiks -*kitis*, odnosno prošireni -*itis*) 'mlohavo muško spolovilo; impotencija', *useritis* 'strah', *izlapitis* 'senilnost', *jezivititis* 'strašno, užasno; beznadno', *popizdītis* 'čangrizavost, zajediljivost, trenutak bijesa, ljutnje, gubitka kontrole nad sobom', *punturītis* 'strah' (vjerojatno prema *pun tur* ili *pune gaće*), *rinitis* 'obljuba' (vjerojatno prema *rinuti* 'gurnuti; obljubiti'; iako taj termin zaista postoji 'upala nosne sluznice'), *uvaljītis* 'podmetanje, podvala; prodaja loše robe pod dobru', a vjerojatno i u *dekintīs* 'bez novca' (< *dekintītis*), prema medicinskim terminima *bronhītis*, *sinusītis*, *meningītis* itd. (usp. Bugarski 2006:116). Sufiks -*itis* upućuje, prvotno, da je nešto kronična (ili bolesna) stanja, kao što se može vidjeti iz navedenih primjera (a osobito iz zagrebačkoga primjera, kad se netko razbjesni: *Kaj si dobio popizdītis?*), zatim označuje nešto na najvišoj ili visokoj razini (*jezivitīs*, *punturītīs*), što je u vezi s prethodnim, a onda ostalo.⁶³ Tu

⁶¹ Može biti sufiks -*aner* jer postoji osnova *indij-*, ali kako već postoji *indijjanac*, sufiks bi trebao biti -*er*, ali postoji i analogija prema *perzijjaner* i sl., pa je teško utvrditi ili reći jasno što je u tome slučaju sufiks (jednako kao što je mogla biti preuzeta i cijela riječ iz njemačkoga, ali ne i značenje, barem ne iz standardnoga njemačkog). Kao što se vidi i vidjet će se dalje, teško je katkad utvrditi ne samo sufiks nego podrijetlo općenito. To nije samo slučaj s hrvatskim slengovima nego sa svim idiomima toga tipa (osim žargona, u kojih je podrijetlo riječi malo lakše utvrditi jer su vezani uz određenu struku, koje pak imaju svaka svoj jezik ili jezike koji su im dominantni; dakle u argoa i slenga). Tako je to, na primjer, i u kolumbijskome idiomu *parlache*, koji je prvo bio idiom kolumbijskih bandi 1980-ih, ali se proširio, koji je inače fenomen jer su mu naziv dali sami govornici, ali naknadno dok su ga znanstvenici proučavali, na njihov poticaj, i s kojim akademici imaju problema pri utvrđivanju podrijetla riječi (v. npr. Cobo 2019).

⁶² Postoji i sufiks -*aner*, također iz njemačkoga jezika, ali ima malo primjera (samo jedan: *Ožujamer* 'Ožujsko pivo', pri čemu može biti pitanje izgovora *m* i *n* ili povezivanje s riječju *Agramer*, dok su *Likaner* (arh.) 'stanovnik Like' i *lipicaner* izravno preuzeti iz njemačkoga) da bismo mogli govoriti o sufiksu u slengu (za razliku od srpskoga jezika, v. Bugarski 2006). Isto tako javlja se i sufiks -*er*, stranoga podrijetla, i to dosta plodan u slengu, npr. *argentiner*, *boder*, *cajker*, *cucler*, *cvoker*, *čager*, *čiker*, *dribljer*, *droter*, *dumer* 'onaj koji misli', *duper* 'dupelizac', *đaker* 'đak' (v. Sabljak 2013), ali postoji i u standardnome jeziku.

⁶³ I Babić uočava da »taj sufiks iz medicinskoga područja prelazi i na druga« pri čemu »označuje razna grozničava, nezdrava stanja«. Donosi primjere iz hrvatskih ti-

stvarno treba smatrati taj sufiks posuđenicom iz latinskoga, medicinskoga latinskoga, a ne, moguće, prema takvim riječima u hrvatskome posuđenim iz latinskoga (što bi se moglo onda tumačiti i posuđivanjem iz hrvatskoga, jer se dočetak nalazi u više standardnojezičnih imenica), i to stoga što je riječ o naglašenoj upotrebi (kao što je učestala i u medicinskim terminima na latinskome), u odnosu na njegovo osnovno pojavljivanje ili značenje ('upala') u latinskome. To potvrđuje i riječ *rinitis*, koja ima posve drugo značenje od izvorne.

Također je iz latinskoga jezika sufiks *-us*: *fizikus* 'jak čovjek', *ford tabanus* 'pješice' (asoc. na *Ford Taunus*, vrsta automobila), *fikus* 'automobil marke Fiat 750' (iako je tu sufiks zapravo *-kus* odnosno riječ je nastala i asociacijom na *fikus* 'vrsta biljke'), *bezveznjikus* 'bezvezan, nezanimljiv čovjek', *di-baldus* 'mjesto gdje se može jesti i spavati bez novca' (nejasna podrijetla), *izmicaus* 'pobjeći, ukloniti se', *kubus* 'laž' (prema glagolu *kubati* 'zafrkavati'), *odjebaus* (Split) 'odbijanje, neuspjeh', *tipus* (prema latinskome izravno ili *tip* + *-us*; ovisno tko ju je stvorio, ako obrazovan pojedinac, onda iz latinskoga izravno; ako manje obrazovan, onda oponašanjem latinskoga sufiksom *-us*), *totalikus* (reg.) 'posve' (sufiks je *-ikus*, prepoznatljiv latinski dočetak).⁶⁴

skanih medija (i *Borbe*, zagrebačkoga izdanja) te djela jednoga pisca, od kojih su svi upotrijebljeni stilski, jednako kao i u slengu (samo što nisu šire prihvaćeni, za razliku od onih u slengu), katkad zabilježeni pod navodnicima: »festivalitis«, »bolešću izboritis«, »koncertitis 'učestalo odlaženje na koncerte', »bolest ... nogometitis«, »obolijeva od akutnog »špijunitisa«, »šalteritis 'šetkanje od šaltera do šaltera' (Babić 2002:362).

⁶⁴ Isto tako, pojavljuje se sufiks *-s* (a moglo bi se govoriti o nekoliko varijanata, jer svi završavaju na *-s*, ali su neki prošireni, no možda je bolje govoriti, uz *-s*, o zasebnim sufiksima *-eks*, *-iks* i *-ks*; spominjemo samo uzgred taj sufiks/sufikse), što može biti potpomognuto engleskom množinom na *-s* (moguće prema hrvatskome *skins* jd., skraćenu liku prema engleskome *skinheads* [kako upućuje Bugarski 2006:141; iako se i u engleskom upotrebljava takav lik za neke pojedinosti, za jedninu, npr. *skins* 'bubnjevi, bubanj' ili za značenje iste riječi »a strip of sealskin or other material attached to the underside of a ski to prevent a skier slipping backwards during climbing«, EOD, s. v. *skin*; ili iz stilskih razloga »gymns for you« 'gymnasium'], kao i prema riječima *čips* [*chips*; koji je množina, ali se u nas upotrebljava kao jednina, ne samo morfološki nego i semantički – *čips* je jedno pakiranje čipsa, ali i drugačije, kao pojava, kao što se sve engleske riječi u engleskoj množini tako ponašaju], *bajs* [< skr. od engl. *bicycle*], *fiks* [< engl. *fix*], *eks* [< skr. od engl. *ecstasy*]), ali držimo da nije nužno podrijetlom otađmo jer je nešto stariji takav lik *faks* 'fakultet' (nalazimo ga još u romanu A. Majetića *Čangi off Gotoff*, tiskanu 1970., a moguće je da postoji i u prvome romanu, izdanju, *Čangi*, 1963., koji je bio pod zabranom, pa je autor nakon toga izdao i proširenu inačicu; uz to treba uzeti u obzir i spomenute riječi kao *labos*, *alkos*, *fotos* i sl. u kojih se isto može govoriti o sufiksu *-s*; u *fotos* rekli bismo sigurnije da je sufiks *-s*, dodan na apokopiranu osnovu/lik, jer je ta riječ u tomu liku zabilježena još 1913., v. Klaić 1978, s. v. *foto*; prema Klaiću riječ je o analogijskome liku prema pluralu *fotosi* napravljenu prema stranoj tvorbi jer

Dok kod riječi preuzetih iz stranih jezika s kojima smo bili u izravnu dodiru može biti upitno pripadaju li one dijalektnomu, razgovornomu ili pak korpusu slenga (a mogu pripadati i prvome i trećemu korpusu u nekome slučaju, ako nije izraz šire rasprostranjen u prvome slučaju), kod spomenutih sufiksa je to, čini se, neupitno, oni nesumnjivo pripadaju slengu.

foto nije dao tvoriti množinu **foti*, **fotoi*), jednako kao u *gotovs* u izrazu *puške na gotovs*, što je iz vojničkoga idioma (JNA-a), pa je malo vjerojatno da je ondje iz engleskoga jezika. Takve su riječi, s tim sufiksom: *koks* 'kokain', *džoks* (< *džoint* 'smotuljak marihuane ili hašiša', zapravo sufiks -*ks*), *džanks* 'marihuana', *biks*(?) 'izmišljotina, uspio potez ili izraz, vic, efekt, trik, obrat; glavna stvar, pronalazak; anegdota; vještina; primjer; bit stvari, osnovna ideja' (nejasna postanja, pa je nejasan i sufiks), *čoks* 'čovjek s naočalama' (sufiks -*ks* ako *čo-* dolazi od *čovjek* ili sinkopa + sufiks -*s*), *direks* 'direktor, ravnatelj škole', *dramsi* (mn.) 'bubnjevi' (izravno iz engleskoga; s tzv. dvostrukom množinom, na engleski nastavak za množinu dodan je i hrvatski, ali jednina je *dram*, pa nije riječ ni o završetku -*s*), *điks* 'smotuljak marihuane' (moguć sufiks -*iks* ako je od *džoint* 'isto'; tako je i *doja* 'isto'; primjeri prema Sabljak), *dis*(?) 'uvreda' (također nejasna postanja; postoji i *disati* 'vrijeđati', pa nije jasno što je nastalo prema čemu), *fis* 'naziv za filter na kraju džointa' (vjerojatno apokopa + -*s*), *frks* 'problemi, teškoće; narkomanska kriza' i *no frks* 'nema problema' (< *frka* u istome ili sličnome značenju), *fus* 'nogomet' (-*s*, na skraćenu osnovu prema *fudbal* 'football', a možda i prema njemačkome: *Fußball*), *gabs* 'ružna djevojka, žena' (< skr. od *gabor* 'isto' + -*s*), *gens* 'cigareta' (vjerojatno od *genja* 'smotuljak marihuane', uz *genz* 'smotuljak marihuane', a taj od američkoga engleskog *ganja* 'isto', a taj iz hindua *gānjā*, v. EOD), *krepanš* 'iscrpljen, jako umoran', *prese-rans* 'praviti se važan' (rekao bih da su zadnje dvije riječi prema oponašanju francuskoga, ali ne mora nužno biti, v. dalje), *krks* 'ecstasy, vrsta droge' (i *krkas* 'isto'; vjerojatno prema *krkati* 'jesti, žderati'), *ludeks* 'odlično, sjajno' (zapravo sufiks -*eks*, možda prema nekim nazivima stranoga podrijetla, latinskima, pa otud i engleskima, koji završavaju na -*ex*, v. dalje *truleks*), *mali pips* 'mali komadić hašiša' (vjerojatno engleska množina – *pip* 'sjemenka; nešto izvrsno ili atraktivno'), *mentols* (uz *mentol*) 'mentalno zaostala osoba; budala, glupan, nesposobnjaković' (igra riječima prema lat./hrv. *mental-* + naziv *mentol*, zato sufiks može biti -*s*), *mindras*(?) 'ružna djevojka' (nejasna postanja), *no problems* 'nema problema', *srs*(?) 'manja količina droge pripremljena za prodaju' (nejasna postanja), *šaks* 'udarac šakom (u glavu)', *šeps* 'šepav', *šveps* 'šepav, hrom' (možda od *šeps* + -*v*, tj. + ukrižavanjem, asocijacijom na *Schweppes*), *ters* 'krivotvorena, obilježena igrača karta ili kocka' (nejasna postanja), *trefijans* 'boja igračih karata' (prema *trefijana* 'isto'), *truleks* 'nešto bezvezno' (*truo* + -*eks*).

Postoji još jedan sufiks koji nije posuđen, ali koji oponaša strani, francuski jezik: -*onž*. Na primjer: *sokonž* 'sok', *šlaponž* 'papuča; nevažno, bezvrijedno, nezanimljivo', *pljugonž* 'cigareta' (prema *pljuga* 'isto'; a oponašaju francuski mislim i *krepanš* i *prese-rans*, v. gore). Pitanje je ovdje je li riječ o posudbi (ne sufiksa jer sufiks nije posuđen) ili posuđivanju. Riječ je o zvukovnoj asocijaciji ili zvukovnim elementima. Mislim da bi se moglo odnosno trebalo govoriti o posuđivanju jer je riječ o stranim elementima: francuskome dočetu -*on* (i sufiksu) + glasu koji je čest u francuskome jeziku i po kojemu je on prepoznatljiv: *ž*; što je sklopljeno da bi asociralo na francuski jezik. Ako je dakle riječ o posuđivanju, zanimljivo je koliko je znanje drugoga, francuskoga, jezika potrebno za takvo posuđivanje. Zapravo nikakvo, potrebno ga je samo slušati: nazalizirano dočetno *o* (ili koji drugi vokal) čest je u francuskome jeziku, kao i glas *ž* (*j*, *gi*, *ge*). »Danas je općeprihvaćena spoznaja o važnosti jezičnih dodira u procesu jezičnih

Izgleda da je sleng prepoznatljiviji po leksiku, i često ga se samo s time i identificira, ali definiraniji je prema svojim sufiksima (tvorbenim elementima). Dok bi se u dijalektima takva promjena događala spontano, daka-ko, ali samo ako za to postoji osnova, ili potreba, u danome sustavu, kako to tumače dijalektolozi, kao u slučaju sufiksa *-oš* (u tom slučaju bilo bi to posuđivanje nekoliko riječi iz unutarjezične potrebe ili pak iz izvanjezičnih razloga, nakon čega bi se te riječi trebale usvojiti ili uvriježiti u pojedino-
nome govoru, da bi izvorni govornici prepoznavali završetak *-oš* i identificirali ga sa sufiksom, za tvorbu novih riječi), u slengu se ona odvija svjesno, i to je bitna crta njegova. U dijalektima, organskim govorima govornike čini sustav, a u slengu govornici grade sustav (leksički, tvorbeni, a malo manje ili nikako na drugim razinama).

7. Zaključak

Sasvim je jasno da su najizraženiji utjecaji jezika u kontaktu u leksiku, sociolingvistički najkarakterističnijoj kategoriji (jer se leksik najlakše usvaja), a manje u fonologiji, morfologiji i, eventualno, sintaksi (a u zadnjoj i više nego u prethodnim dvjema, držim; u tvorbenoj morfologiji nešto je više na razini standardnoga jezika jer je iz više jezika posuđivano).

Svojevrsni supstrat slenga nije iz kojega “važnijeg” jezika ili prestižnijega, takvi su jezici zapravo zahvatili sve razine hrvatskoga jezika, nego iz romskoga, koji *živo podsjeća* na sleng, a o važnosti toga jezika u takvim, razgovornim, idiomima svjedoče i drugi europski jezici. Netransparentnost takvih riječi koje više nisu dio samo nekih krugova nego su općejezično prihvaćene (ali ne i standardno), pravi probleme lingvistima u objašnjavanju njihova podrijetla.

varijacija i promjena« (Sočanac i dr. 2005:9). Slično je i sa sufiksom *-os*, no tu je posve jasno riječ o posuđivanju jer se radi o završetku (ekvivalentnu mađarskome *-os* odnosno *-oš*, što lingvisti bez ikakve dvojbe smatraju posuđivanjem; druga su stvar razlozi i načini posuđivanja: u mjesnim govorima izravnim zemljopisnim dodirima, spontano i analogijom prema posuđenim cijelim riječima, a u slengu da se bude drugačiji, prema uzoru na prestižniji jezik; s druge pak strane oponašanje je obilježje, motiv i sufiksa *-os* i *-onž*). Dakle znanje jezika u slengu ima sasvim drugo značenje nego znanje jezika u bilingvalnih govornika. Interferencija može nastati na drugačijim (niže vrste) osnovama od opisanih u teoriji jezika u kontaktu (v. gore).

Osim tih, posuđenih, postoji još sufiksa izvornih slengovskih, odnosno koji postoje samo u slengu, ali nisu posuđeni, npr. *-kas* (*bonkas*, *ročkas*, *fonkas* ‘telefon’); *-kač* (*slatkač*); *-sa*: *čoksa* ‘čokolada’, *viksa* ‘vikendica’, *fuksa* ‘kurva, koja ide sa svakim ili mnogima’, *cipsa*, tj. *cipse* ‘cipele’, *šiksa* ‘šikara’, *cvikse* ‘naočale’, *depsa* ‘debil’, *dokse* ‘cipele Dr. Martens’; *-ijanović*: *kofijanović* ‘kava’, *lovijanović* ‘lova, novac’, *hipijanović* ‘hipi’, *furijanović* ‘hodanje, šetnja; hodanje, jurnjava; zabavljanje s momkom odn. djevojkom’, *ufurijanović* ‘ulazak (bez ulaznice) na zabavu, ples’.

Hrvatski je jezik od samih početaka u kontaktima s drugim jezicima i posuđuje otad od njih, a istodobno se događaju procesi utjecaja i posuđivanja među hrvatskim dijalektima i narječjima, koji također razmjenjuju riječi stranoga podrijetla, poslije na razinama slenga i razgovornoga jezika između, ponajprije, gradskih idioma. Čovjek je neprestano u kretanju, komunikaciji s drugima, pa je i pod neprestanim jezičnim utjecajem (i kao primatelj i kao davatelj).

Dijalektni kontakt koji se odražava i u tzv. razgovornim idiomima, pa tako i u slengu, u Zagrebu se ogleda u zamjeni sustava, kajkavski se zamjenjuje štokavskim (tj. sad već i zamijenio), stvarajući prvo hibridni idiom s više kajkavskih, pa više štokavskih odlika, što se očituje na fonetskome, fonološkome, morfološkome, sintaktičkome i leksičkome planu. Do supostojanja i prožimanja dvaju sustava, štokavskoga i čakavskoga, dolazilo je i u Splitu. U takvim slučajevima, interferencije – obostranoga utjecaja – dvaju sustava, dolazi ili do *supstitucije*, cjelovite zamjene jednoga sustava, ili kojega njegova dijela, drugim,⁶⁵ ili nastaju *amalgami* (ili *koinei*, prema novijoj ili stranoj sociolingvistici), kad se dva sustava spoje u jedan.⁶⁶ Do *komutacije*, naizmjenične upotrebe dvaju sustava, u gradskim sredinama u nas dolazi mnogo rjeđe (barem kad su u pitanju hrvatski idiomi i barem danas; terminologija prema Škiljan 1985:143).⁶⁷ Isti proces zahvatio je i seoske govore, ali u odnosu standardni jezik – mjesni govor (s time da utjecaj ima i okolni grad). Tako da se i u gradskome i seoskome slučaju može govoriti o bilingvizmu.

U novije vrijeme u Zagrebu se događa da riječi stranoga podrijetla koje su označivale taj ambijent, uglavnom germanizmi, bivaju zamijenjene riječima iz drugoga stranog jezika, turskoga, putem štokavskih utjecaja (v. Kapović 2004 i Kekez 2018; a odatle i u splitski, a ne samo izravno kontaktom doseljenika u Split, npr. *buraz* u oslovljavanju prijatelja). Tako imamo situaciju da riječi stranoga podrijetla dolaze u odnos putem dijalekata u

⁶⁵ To možemo reći da se dogodilo u Zagrebu, s reliktima nekadanjega mjesnog govora Zagreba. U Splitu je, primjerice, stanje malo kompliciranije i ide u tome smjeru također, ali s drugom osnovom – u Zagrebu je riječ ponajprije o standardnome jeziku (štokavske osnove) ili njegovu mlađem bratu, razgovornome jeziku, s manjim leksičkim utjecajima organske štokavštine, dok je u Splitu riječ o novoštokavskome idiomu (organske osnove; iako bi se i taj mogao zvati organskim ako postoji sustav, kao što je to i s drugim govorima nastalim miješanjem istovrsnih ili raznovrsnih dijalektnih idioma, ali je u gradskim govorima stanje zamršenije) s utjecajima i štokavštine standardnoga jezika.

⁶⁶ Tako nešto imali smo, primjerice, u Splitu, donedavno više, sada manje, između čakavskoga i štokavskoga ili u Karlovcu nekoć između čakavskoga i kajkavskoga.

⁶⁷ No jedan bi primjer mogao biti Varaždin ili Čakovec (v. Kekez 2018).

kontakta. Razlog zamjeni germanizama turcizmima vjerojatno leži u sve većoj migraciji štokavskoga stanovništva iz Hrvatske i BiH u Zagreb, što može biti potpomognuto utjecajima iz Srbije i BiH, osobito ako je taj proces istiskivanja germanizama dulje trajao, pa to znači i životom u nekadanoj zajedničkoj državi, kao i time što mlađoj populaciji, onoj koja podrijetlom nije iz tih krajeva ili se tako ne govori u njihovim domovima, takve riječi zvuče novo (svježe).

Iz ovoga prikaza jezika u kontaktu vidljivo je da pri kontaktu, posuđivanju različiti idiomi – standardni jezik, mjesni govori, sleng – imaju zajednička obilježja ili isto postupaju, jer dijele općejezična obilježja, odnosno dio su jezika, i pripadaju istome jeziku, dok, s druge strane, imaju partikularne posebnosti, zbog naravi svakoga idioma. Osim toga, razvidno je da je u hrvatskome slengu u nekim slučajevima lakše odrediti tvorbenne elemente (sufikse) kao njegove nego, načelno, leksik. Leksik je u stalnome kretanju, pa tako seli iz sloja u sloj ili nestaje iz upotrebe. Teško bi međutim bilo prihvatljivo da će, primjerice, u standard, pa i u razgovorni jezik, prijeći sufiks *-os* po uzoru na španjolski jezik ili *-enzi* ili *-itis*, (ne samo kao završetak), za razliku od sufiksa *-oš* (koji je stariji i koji je došao putem govora dijalektoga tipa u sleng i koji pripada obama tim slojevima hrvatskoga jezika, a čini se ili na putu je da to postane i u standardnome jeziku,⁶⁸ pa ga se može držati općejezičnim hrvatskim sufiksom, za razliku od sufiksa *-os*, *-enzi* ili *-itis* koji su noviji i koji su isključivo gradski i dio slenga, po uzoru, npr. *-os*, na španjolski jezik, s istodobnim ugledanjem na antičku tradiciju katkad, ali je prisutan svojedobno, prolazno, pomodno, bio i u, npr. pjesmama T. Ivčića i M. Grdovića, tj. Duo Pegle, kao i u brojnim vesternima nekada, ponaprije u imenici (pluralu) *gringos*; odnosno po uzoru na latinski jezik u slučaju *-us* ili, manje, u slučaju *-itis*, jer uzor nije toliko latinski koliko medicinska terminologija na latinskome i bolesti koje ona označuje), dok takvih slučajeva u leksiku ima.

Želja je za stilskim isticanjem u slengu važna, kao i pri posuđivanju, pa ih motivira isti čimbenik, stoga u jeziku ne postoje sinonimi. Sleng dakle i kad stvara iz domaće baze i iz strane, on je uvijek određen stilskim razlozima. Njemu je uz primarnu funkciju jezika – komunikacijsku – važna, zapravo i važnija, i druga – stilska, one su, takoreći, neodvojive, tj. on ima i poetsku funkciju (Jakobsonovu), koja je i važnija od referencijalne. Teorijski i idiolekt pripada jezicima ili idiomima, pa se posuđuju riječi u sleng iz

⁶⁸ Ako se broj riječi s tim sufiksom počne povećavati u standardnome jeziku, on će načelno postajati manje plodan u slengu, odnosno ako se taj sufiks počne identificirati sa standardnim jezikom. Međutim nema pravila, sufiks *-ana* je standardnojezični sufiks, ali je istodobno i vrlo plodan u slengu, kako pokazuju gornji primjeri.

toga idioma, kako zapravo i nastaje sleng. Svojevrzne su “unutarnje posuđenice” i metafore (kao i riječi općenito nastale prenesenim značenjem), a taj je jedan od čestih načina nastajanja novih riječi u slengu (iako su i te zapravo dio idiolekta ili idiolekata, moguće je da istodobno, iste, nastanu ili nastaju u više idiolekata, dok ne prijeđu u kod). Stvarni jezični dodir dvaju jezika događa se, prema teoriji jezika u kontaktu, što uvjetuje jezično posuđivanje, u bilingvalnome govorniku (ili onome koji ima barem kakvo poznavanje drugoga jezika, kako smo vidjeli). Dakle vidljivo je da pojedinac ima važnu ulogu u kreiranju jezika uopće, pa tako i slenga. Isto tako, na osnovi navedenoga moglo bi se reći da je i sleng nastao na posuđivanju, što iz idiolekta odnosno neologizmima, što stvaranjem figurativnoga značenja, što iz stranih jezika.⁶⁹

Leksički i morfološki elementi iz stranih jezika ili prema njihovu modelu (ili po uzoru na njih), i to iz onih jezika s kojima Hrvati nisu bili ni u izravnu ni u, primjerice, tehnološkome dodiru, očituju hibridnost hrvatskoga slenga.

Literatura

- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.
- Barić, Eugenija i dr. ²1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belostenec, Ivan. 1740./1973. *Gazophylacium* (pretisak). Sv. 2. Zagreb: Liber – Mladost.
- Bloomfield, Leonard. 1935./1969. *Language* (pretisak). London: George Allen and Unwin.
- Budor, Karlo. 1993. Udvostručena množina i patvorena jednina: pleonastički sufiks -os(i) u nekim hrvatskim posuđenicama. *Suvremena lingvistika*, 35–36, 41–47.
- Bugarski, Ranko. ²2006. *Žargon. Lingvistička studija*. Beograd: Biblioteka XX vek – Knjižara Krug.

⁶⁹ Obilježje slenga (zapravo svih takvih idioma, koji se temelje uglavnom na leksičko-frazeološkome sloju, argoa i žargona još) da u cijelosti ili gotovo u cijelosti nastaje posuđivanjem, svojstvo je koje se ovdje prvi put iznosi i koje ne donose drugi, ni domaći ni strani, lingvisti u pokušajima definicije slenga. On se posuđivanjem u odnosu prema argou i žargonu razlikuje po prednosti ili tipičnosti kojega od navedenih triju tipova posuđivanja. Slengu su svojstvena sva tri tipa posuđivanja, dok su argou svojstveniji posuđivanje iz idiolekata i “unutarnje posuđivanje” (ono koje nije prozirno), a manje iz stranih jezika. Žargonu pak obratno – svojstveno je posuđivanje iz stranih jezika, manje pak “unutarnje posuđivanje” a posebno manje ili ne posuđivanje iz idiolekata.

- Cobo, Diego. 2019. Parlache, el lenguaje que se inventaron las bandas callejeras de Medellín para burlar a la policía. https://elpais.com/elpais/2019/04/09/eps/1554807267_569228.html (pristupljeno 09. 09. 2020.)
- Conde, Oscar. 2011. *Lunfardo: un estudio sobre el habla popular de los argentinos*. Buenos Aires: Aguilar – Altea – Taurus – Alfaguara.
- Cunha, Celso; Cintra, Luis F. Lindley. 1984. *Nova gramática do Português contemporâneo*. Lisabon: Edições João Sá da Costa.
- EOD = English Oxford Dictionary www.oxforddictionaries.com (pristupljeno 10. 09. 2020.)
- Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga.
- Filipović, Rudolf. 1990. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku. Porijeklo, razvoj, značenje*. Zagreb: Školska knjiga – Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Hamm, Josip. 1939/40. Dvije tri o govoru zagrebačkih srednjoškolaca. *Nastavni vjesnik*, XLVIII/3-4, 233–247.
- HJP = Hrvatski jezični portal <https://hjp.znanje.hr> (zadnji put pristupljeno 01. 09. 2020.)
- Hudson, R. A. 1996. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Imami, Petrit, ²2003. *Beogradski frajerski rečnik*. Beograd: NNK International.
- Kapović, Mate. 2004. Najnovije promjene u zagrebačkome govoru. *Kolo*, XVI/4, 55–69.
- Katičić, Radoslav. 1971. *Jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kekez, Stipe. 2018. *Hrvatski gradski govori s posebnim osvrtom na pulski govor*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Klaić, Bratoljub. 1978. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Klajn, Ivan. 2005. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- LEXICO = Oxford English and Spanish Dictionary, Thesaurus, and English to Spanish Translator <https://www.lexico.com> (pristupljeno 19. 06. 2021.)
- Lisac, Josip. 2001. Hrvatska narječja u kontaktu. Ur. Botica, Stipe. *Zbornik zagrebačke slavističke škole: trideset godina rada (1972–2001)*. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu – Zagrebačka slavistička škola, 117–126.
- Lončarić, Mijo. 1997. Kajkavsko-štokavski odnosi u Slavoniji. Primjer dijalektne interferencije i prijelaznoga područja. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 10, 163–170.

- Ljubičić, Maslina. 2011. *Posuđenice i lažni parovi. Hrvatski, talijanski i jezično posredovanje*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FFpress.
- Mairal Usón, Ricardo i dr. ²2012. *Teoría lingüística. Métodos, herramientas y paradigmas*. Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces.
- Markov, Boris. 1957. O nastavcima -ana, -lija, -luk i -džija. *Naš jezik*, VIII/5-6, 151–170.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Muljačić, Žarko. 1970. O stilističkom aspektu leksičkog posuđivanja. *Umjetnost riječi*, XIV/1-2, 155–163.
- Muljačić, Žarko. 2001. Dalmatski. *Hrvatska enciklopedija*. Sv. 3. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Poggi, Sofia. Dou, Kenai, Ndeah: cómo hablan los adolescentes y cómo entenderlos. https://www.clarin.com/cultural/dou-kenai-ndeah-hablan-adolescentes-entenderlos_0_IsVqb3Bbb.html (pristupljeno 25. 01. 2021.)
- PONS Online-Wörterbuch <https://de.pons.com/> (pristupljeno 19. 06. 2021.)
- RAE = Španjolska kraljevska akademija. Diccionario de la lengua española. <https://dle.rae.es> (pristupljeno zadnji put 03. 10. 2020.)
- RHJ = *Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. Ur. Šonje, Jure. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
- Romaine, Suzanne. 1995. *Bilingualism*. Oxford: Blackwell.
- Sabljak, Tomislav. 1981. *Rječnik šatrovačkog govora*. Zagreb: Globus.
- Sabljak, Tomislav. 2001. *Rječnik hrvatskoga žargona*. Zagreb: V. B. Z.
- Sabljak, Tomislav. ³2013. *Rječnik hrvatskoga žargona*. Zagreb: Profil knjiga.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija hrvatskoga jezika. Udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1971. – 1973. Ur. Deanović, Mirko; Jonke, Ljudevit. Sv. 1. a–j. Sv. 2. k–poni. Sv. 3. poni–ž. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Slamnig, Ivan; Šoljan, Antun. 1955. O šatrovačkom. *Krugovi*, III/1, 82–86.
- Sočanac, Lelija i dr. 2005. *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima. Prilog godba posuđenica*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Škiljan, Dubravko. ²1985. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Španjolska kraljevska akademija; Savez akademija španjolskoga jezika. 2009. – 2011. *Nueva gramática de la lengua española, I-III*. Madrid: Espasa.
- Španjolska kraljevska akademija; Savez akademija španjolskoga jezika. 2014. ⁴*Nueva gramática de la lengua española: manual*. Buenos Aires: Espasa.

- Trudgill, Peter; Hernández Campoy, Juan Manuel. 2007. *Diccionario de Sociolingüística*. Madrid: Editorial Gredos.
- Uhlik, Rade. 1954. Ciganizmi u šatrovačkom argou i u sličnim govorima. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, IX, 5–31.
- Uroić, Marija; Hurm, Antun. ²1994. *Njemačko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vidović, Radovan. 1990. Rječnik žargona splitskih mlađih naraštaja. *Čakavska rič*, XVIII/1, 51–87.
- Vinja, Vojmir. ⁸1998. *Gramatika španjolskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Volskaja, N. P. 1990. Ciganizmi v ruskom argo. *Jazik, soznanije, komunikacija*, 9, 68–71.
- Young, Nathan. 2020. Multiethnolects and The Founder Principle – The dominance of Romani and Turkish loans in Low Stockholman, Summary. https://www.csls.unibe.ch/studium/veranstaltungen/archiv_veranstaltungen/lectures_und_workshops/fs_2020/multiethnolects_and_the_founder_principle__the_dominance_of_romani_and_turkish_loans_in_low_stockholman/index GER.html (pristupljeno 01. 10. 2020.)
- Žanić, Ivo. 2010. *Purgerinjosi, tovarinjosi i leginjice – tvorbene inovacije u hrvatskim vernakularima*. Ur. Brdar, Mario i dr. *Prostor i vrijeme u jeziku: Jezik u prostoru i vremenu*. Zagreb – Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku – Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, 155–164.

Croatian language in Contact in the Instance of Slang

Abstract

The paper deals with Croatian language contact in the instance of slang. This contact is situated in the context of general Croatian language contact, and the correlations of different vertical levels of language were observed and the general linguistic aspects of this contact interpreted. Emphasis is placed on lesser known or unknown contacts, where one (Romani) can be considered a slang substrate. Accordingly, parallels are drawn with other European and world languages. Attention is also given to other poorly known though perceptible contacts at different linguistic levels, such as the morphological or derivation levels, and the importance of these non-lexical elements in determining the exclusive slang features within. Filipović's theory of language contact is examined, and the findings suggest that this theory is not universally valid, not only for all languages but also within Croatian. As slang is a dialect based on the lexical-phraseological level (and also confirmed at other levels) and considering the number of borrowed items, slang could be characterized

as a hybrid dialect. Furthermore, when considering “internal loans”, as words created from the conversion of literal to figurative meaning, and neologisms, as loans from idiolects, slang can be entirely considered a dialect created through the process of lexical borrowings.

Ključne riječi: hrvatski jezik u kontaktu, sleng, sociolingvistika, posuđivanje, kontaktna lingvistika, tipološka lingvistika, fonologija, morfologija, tvorba riječi, etimologija, leksik

Keywords: Croatian language in contact, slang, sociolinguistics, borrowing, contact linguistics, typological linguistics, phonology, morphology, derivation, etymology, lexis